

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ

**«ЗАХИСТ ВІТЧИЗНЯНИХ ВИРОБНИКІВ ТА ЕКОНОМІЧНА
БЕЗПЕКА КРАЇНИ»**

для студентів

СВО «Бакалавр»

галузь знань **28 «Публічне управління та адміністрування»**

спеціальність **281 «Публічне управління та адміністрування»**

освітньо-професійна програма **«Публічне управління та адміністрування»**

Опорний конспект лекцій з дисципліни „Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни” для студентів ступеня вищої освіти «бакалавр», які навчаються за освітньою програмою підготовки бакалаврів галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування». Укладач Чикало І.В. Тернопіль: Економічна думка, 2021р. - 71с.

Укладач:

Чикало Інна Василівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу

Відповідальний за випуск: Шкільняк Михайло Михайлович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу

Рецензенти:

Любий Ігор Володимирович, виконувач обов’язків директора департаменту з питань оборонної роботи, цивільного захисту населення та взаємодії з правоохоронними органами Тернопільської обласної державної адміністрації

Монастирський Григорій Леонардович, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу _____.04.2021 № ____

Опорний конспект лекцій, підготовлений на основі програми дисципліни „Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни”, можуть використовуватися при підготовці до практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи з дисципліни „Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни” що дозволяє опанувати основні теоретичні аспекти захисту вітчизняних виробників та забезпечення економічної безпеки країни.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ.....	5
Тема 1. Зміст та завдання економічної політики захисту вітчизняних виробників.....	5
Тема 2. Інституційне забезпечення захисту вітчизняних виробників.....	7
Тема 3. Державне управління у сфері захисту вітчизняних виробників.....	10
Тема 4. Інструменти захисту інтересів вітчизняних виробників.....	25
Тема 5. Бар'єри входження на ринки та їх види.....	27
Тема 6. Сутність економічної безпеки країни.....	29
Тема 7. Рівні та об'єкти економічної безпеки країни.....	41
Тема 8. Методичні підходи до оцінки економічної безпеки країни.....	45
Тема 9. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці країни.....	49
Тема 10. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки країни.....	53
Тема 11. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства	56
Тема 12. Стратегія і механізми забезпечення економічної безпеки підприємництва.....	59
Тема 13. Політика забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації.....	63
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ.....	69

ВСТУП

Дисципліна «Захист вітчизняних виробників та економічна безпека» є вибірковою дисципліною для студентів ступеня вищої освіти «бакалавр», які навчаються за освітньою програмою підготовки бакалаврів галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування».

Метою дисципліни «Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни» є: формування системи знань та практичних вмінь у сфері підтримки і захисту економічної конкуренції та щодо оцінювання середовища функціонування вітчизняних виробників, оволодіти інструментарієм захисту вітчизняних виробників.

Завданнями дисципліни є: вивчити теоретичні основи захисту вітчизняних виробників; засвоїти методологічні основи дослідження проблем економічної безпеки країни; ознайомити з особливостями і проблемами захисту вітчизняних виробників та економічної безпеки країни в умовах глобалізації; отримати знання, які дозволять студентам оцінювати ефективність та дієвість заходів державного впливу у сфері захисту вітчизняних товаровиробників і забезпечення економічної безпеки країни.

У результаті вивчення дисципліни "**«Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни»**

студенти повинні *знати*:

- теоретичні основи політики захисту вітчизняних виробників;
- правові основи політики захисту вітчизняних виробників;
- методологічні основи дослідження проблем економічної безпеки країни;
- особливості і проблемами захисту вітчизняних виробників та економічної безпеки країни в умовах глобалізації;
- складові механізму державного управління з питань захисту вітчизняних товаровиробників в Україні;
- сутність, складові та рівні економічної безпеки країни;
- сутність та класифікацію національних економічних інтересів та загроз економічній безпеці країни.

У результаті вивчення дисципліни "Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни" студенти повинні *вміти*:

- аналізувати економічні проблеми захисту вітчизняних виробників та забезпечення економічної безпеки;
- аналітично оцінювати інструменти тарифного та нетарифного регулювання ЗЕД;

- обчислювати показники, які характеризують стан економічної безпеки країни;
- оцінювати ефективність заходів державного впливу на захист вітчизняних виробників та стан економічної безпеки України;
- оцінювати стан економічної безпеки країни в цілому, а також в розрізі її рівнів та окремих складових;
- характеризувати і оцінювати взаємозв'язки основних суб'єктів економічних відносин з позицій узгодження їх інтересів при проведенні політики захисту вітчизняних товаровиробників в контексті економічної безпеки;
- виробляти рекомендації щодо підвищення ефективності політики захисту вітчизняних виробників та підвищення рівня економічної безпеки країни.

Дисципліна "Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни" є вибірковою дисципліною навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю "Публічне управління та адміністрування". Передумови для вивчення дисципліни закладені знаннями і вміннями, сформованими у рамках вивчення дисциплін "Економічна теорія", "Макроекономіка".

Зміст дисципліни є основою для отримання теоретичних знань і практичних навиків, які дозволяють студенту мати цілісне уявлення про механізми захисту вітчизняних виробників та стан економічної безпеки країни.

Дисципліна „Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни” включає три змістових модулі. При використанні кредитно-модульної системи організації навчального процесу в структурі залікового кредиту з дисципліни „Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни” виділяють чотири залікових модулів. Окрім цього, виділяють систему змістових модулів. У методичних вказівках наведено критерії оцінювання знань студентів в розрізі форм контролю.

Підсумкова форма контролю з дисципліни „Захист вітчизняних виробників та економічна безпека країни” – залік.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Зміст та завдання економічної політики захисту вітчизняних виробників

1. *Сутність економічної політики захисту вітчизняних виробників*
2. *Економічний зміст політики вільної торгівлі*
3. *Сутність політики протекціонізму*
4. *Види сучасної торговельної політики та моделі розвитку*

внутрішніх ринків

5. *Світова організація торгівлі та її роль у формуванні політики захисту виробників*

6. *Завдання економічної політики захисту вітчизняних виробників в Україні*

Економічна політика захисту вітчизняних виробників є системою заходів, спрямованих на захист інтересів вітчизняних виробників з метою збалансованого розвитку суспільного виробництва. Ця політика виступає у двох основних формах: юридичних законів та економічних програм. Перші стосуються тих чи інших закономірностей розвитку господарської діяльності, мають приписний характер і є обов'язковими для виконання. Другі – часто змінюються залежно від економічної ситуації в країні. Економічні програми можуть бути національними або цільовими. Загальнонаціональні програми охоплюють важливі макроекономічні пропорції. Цільові – розраховані на участь десятків і сотень підприємств, мають обов'язковий характер. Але на відміну від юридичних законів обов'язковість програм ґрунтується не на наказах, а на контрактах, які передбачають матеріальну відповідальність виконавців і є вигідними для них.

Вітчизняний виробник – це фізична чи юридична особа, яка здійснює на території України виробництво товарів, виконання робіт чи надання послуг; суб'єкт господарювання - резидент, який здійснює виробництво товарів, виконує роботи чи надає послуги на території України.

Основними видами політики країни щодо вітчизняних товаровиробників є політика вільної торгівлі та протекціонізму.

Політика вільної торгівлі характеризується мінімальним державним втручанням у зовнішню торгівлю, тобто торгівля розвивається на основі дії вільних ринкових сил попиту і пропозиції. В “Oxford Paperback Encyclopedia” (1998 р., с. 538) у статті “Free trade” зазначається: “Економічна політика, що виступає за вільний потік товарів між країнами для заохочення взаємного економічного розвитку та міжнародної гармонії за допомогою комерційної взаємозалежності (commercial interdependence) націй, що торгують. Політика вільної торгівлі забороняє як тарифи на імпорт, так і субсидії на експорт, запроваджені для захисту промисловості певної країни. Найчіткіше і вперше доктрина була сформульована Адамом Смітом у його “Багатстві націй” (Wealth

of Nations, 1776). На конференції у Женеві у 1947 р. було розроблено перший розклад для вільної світової торгівлі — Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ). політика вільної торгівлі означає усунення держави від прямого втручання у зовнішню торгівлю. Вважається, що не держава, а ринок має бути основним регулятором міжнародної торгівлі. Зрозуміло, що держава не може повністю усунути від зовнішньої торгівлі. Навіть найрішучіші прихильники концепції вільної торгівлі допускають укладення державами міжнародних торговельних договорів, що надають максимально можливу свободу дій суб'єктам господарювання. У разі здійснення політики вільної торгівлі країни стають взаємопов'язаними, зменшується небезпека їх ворожого ставлення одна до одної.

Основні форми політики протекціонізму представлені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Основні форми політики протекціонізму

Назва	Означення	Приклади
Селективний	направлений проти окремих країн чи товарів	Між Росією та США з приводу експорту російської сталі та імпорту американського м'яса
Галузевий	захищає окремі галузі, перед усім сільське господарство.	Ембарго ЄС на американську телятину з гормонами росту
Колективний	здійснюється об'єднаннями країн проти держав, які в них не входять	В рамках Токійського раунду ГАТТ між США, Канадою, Японією та ЄС був підписаний договір про взаємну відміну мита для торгівлі літаками та їх запчастинами.
Прихований	використання державою інституційних обмежень методами внутрішньої економічної політики без формального порушення міжнародних зобов'язань щодо інших країн. Часто підґрунтям такої політики є відстоювання власних геополітичних та соціально-економічних інтересів.	Намагання Росії використовувати інструменти фітосанітарного контролю, щоб обмежити імпорт на її територію продуктів харчування українського виробництва (сирів, овочів, фруктів, курятини, кондитерських виробів, вин тощо) задля тиску в переговорах щодо вступу України в Митний союз.
Наступальний (агресивний)	орієнтується на підтримку вітчизняного виробництва на зарубіжних ринках. Загроза введення обмежень на основних ринках збуту часто примушує країн-експортерів погоджуватись на відкриття власного ринку чи добровільне обмеження експорту.	Застосовані квоти до експорту текстилю, нав'язані країнам, що розвиваються в рамках ГАТТ Міжнародного договору щодо бавовняного текстилю (особливо це позначилось на різкому зменшенні експорту бавовни з Індії та інших країн, що розвиваються).

Неопротекціонізм	адміністративні, фінансові, кредитні, технічні та інші бар'єри, які значно ускладнюють вільне пересування товарів через кордони держав.	Використовуючи тиск, який полягав у відмові надання пільг відповідно до генеральної системи преференцій, якими користувались Південна Корея, Сінгапур, Тайвань та Гонконг США домоглося від вищезазначених держав «добровільного» обмеження експорту в розвинуті країни та відновлення своїх конкурентних позицій на міжнародному ринку.
------------------	---	--

Види сучасної торговельної політики та моделі розвитку внутрішніх ринків:

1. Лібералізація торгівлі в рамках СОТ. Під політикою лібералізації торгівлі розуміють усунення бар'єрів для вільного обміну товарами та послугами між країнами. Лібералізація торгівлі передбачає скасування або зниження як тарифних, так і нетарифних бар'єрів (процедур ліцензування, квот або інших обмежень торгівлі).

1. Принцип національного режиму має виключити дискримінацію іноземних виробників у межах державного регулювання національної економіки. Водночас передбачається, що товарам іноземного походження надаватиметься такий само режим, що й національним, стосовно внутрішніх податків і зборів, а також національних законів, розпоряджень і правил, що регулюють зовнішню торгівлю. В умовах значної диференціації рівня економічного розвитку країн світу ця норма створює ризики для виробників менш розвинених країн, яких можуть витіснити з внутрішнього ринку конкурентоспроможні виробники з розвинених країн

Основними напрямками протекціонізму є:

- захист нових перспективних галузей на основі нових технологій у період їх зародження (англ. sunrise industries);
- захист галузей внутрішнього виробництва з метою розвитку конкурентних переваг;
- захист галузей промисловості, які зникають (англ. sunset industries);
- захист стратегічних галузей;
- захист невідновлюваних ресурсів;
- збереження робочих місць та довілля.

Важливу роль у формуванні політики захисту товаровиробників відіграє Світова організація торгівлі. СОТ - це міжнародна організація, метою якої є розробка системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням. Після закінчення Другої світової війни у світі під егідою ООН почалися переговори про створення Світової організації торгівлі(СОТ). У ході Конференції ООН у 1948 р. була прийнята Гаванська хартія, якою

затверджувався Статут СОТ. Однак Гаванська хартія так і не набрала чинності, оскільки парламенти деяких країн, у тому числі США, відмовилися ратифікувати Угоду про Статут СОТ. Спочатку переговори не мали результатів, але врешті-решт у квітні 1994 року більшість учасників переговорного процесу (123 учасників з 125), у Марракеші (Марокко) підписали Заключний акт Уругвайського раунду торговельних переговорів і Марракеську декларацію, якою засновувалася Світова організація торгівлі.

Цілі СОТ:

- підвищення життєвого рівня;
- забезпечення повної зайнятості;
- постійне зростання доходів і ефективного попиту;
- розширення виробництва товарів і послуг та торгівлі ними;
- оптимальне використання світових ресурсів згідно з цілями сталого розвитку;
- захист і збереження навколишнього середовища;
- забезпечення для країн, що розвиваються і найменш розвинених країн такої участі в міжнародній торгівлі, яка б відповідала потребам їх економічного розвитку.

Тема 2. Інституційне забезпечення захисту вітчизняних виробників

1. Система органів державної влади в Україні, що забезпечують захист виробників

2. Об'єкти захисту вітчизняних виробників.

3. Нормативно-правові акти з питань захисту вітчизняних виробників

Система органів державної влади в Україні, що забезпечують захист товаровиробників включає:

- КМУ
- Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
- Департамент торговельного захисту
- Оперативні органи державного регулювання ЗЕД

Основними завданнями Кабінету Міністрів України у цій сфері є:

1) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;

2) забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики;

політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

3) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм;

4) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави;

5) організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України здійснює:

- формування та реалізацію державної політики економічного, соціального розвитку і торгівлі, державної промислової політики, державної зовнішньоекономічної політики, державної політики у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології та метрологічної діяльності;

- формування та реалізації державної політики у сфері експортного контролю;

- формування державної політики у сфері захисту прав споживачів, державної політики з контролю за цінами, державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

- формування та реалізацію державної аграрної політики, державної політики у сфері сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави

Об'єктами захисту можуть бути:

- нові перспективні галузі на основі нових технологій у період їх зародження;
- галузі внутрішнього виробництва з метою розвитку конкурентних переваг;
- галузі промисловості, які зникають;
- стратегічні галузі;
- невідновлювані ресурси;
- збереження робочих місць;
- екосистема та довкілля.

Питання захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту регламентується Законом України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», який визначає механізм захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту з інших країн, митних союзів або економічних угруповань. Він регулює засади і порядок порушення та

проведення антидемпінгових розслідувань і застосування антидемпінгових заходів.

Законом України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» з метою запровадження механізмів захисту інтересів національного товаровиробника регулюються засади і порядок порушення та проведення спеціальних розслідувань фактів зростання імпорту в Україну незалежно від країни походження та експорту товару, що заподіює значну шкоду або загрожує заподіянням значної шкоди національному товаровиробнику, за результатами яких можуть застосовуватися спеціальні заходи.

Система органів державної влади в Україні, що забезпечують захист виробників. Об'єкти захисту вітчизняних виробників. Нормативно-правові акти з питань захисту вітчизняних виробників. „Антидемпінговий кодекс України”. Правові основи захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту. Правові основи захисту національного товаровиробника від субсидійованого імпорту. Законодавче забезпечення застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну.

Тема 3. Державне управління у сфері захисту вітчизняних виробників

1. Сутність та функції державного управління у сфері захисту вітчизняних виробників

2. Складові механізму державного управління у сфері захисту вітчизняних виробників

3. Методи державного регулювання ЗЕД та їх класифікація

4. Нетарифне регулювання ЗЕД

5. Тарифне регулювання ЗЕД

Державне управління у сфері захисту вітчизняних виробників – цілеспрямований, організуючий, регулюючий та контролюючий вплив держави, в особі її органів і посадових осіб, на економічні процеси з метою спрямування розвитку економіки на реалізацію цілей суспільного розвитку.

Державне управління у сфері захисту вітчизняних виробників, базується на використанні таких загальних функцій державного управління як організація, планування й прогнозування, мотивація, регулювання, контроль.

Організація як функція державного управління економікою полягає в формуванні організаційних положень, які визначають порядок управління і процесуального регулювання: регламентів, нормативів, інструкцій, вимог, відповідальності і т.п., використання яких дозволяє створювати організаційні умови для функціонування суб'єктів економічної діяльності, встановлювати порядок залучення і використання ресурсів в процесі економічної діяльності,

формувати організаційну структуру управління економікою на різних рівнях, налагоджувати взаємозв'язок і взаємодію між об'єктами та суб'єктами державного управління економікою.

Функція планування в державному управлінні економікою полягає у визначенні цілей розвитку економіки, в цілому, та окремих її складових, розробці планів їх реалізації. Функція прогнозування в державному управлінні економікою полягає у формуванні науково обґрунтованого судження про можливий стан економіки в майбутньому.

Мотивація як функція державного управління у сфері захисту вітчизняних виробників полягає в спонуканні суб'єкта економічної діяльності з боку держави з метою досягнення поставлених нею цілей.

Регулювання полягає в упорядкуванні економічної системи з метою підпорядкування її певним правилам, цілеспрямованому впливі на економіку, спрямованому на узгодження інтересів і вирішення економічних суперечностей. У широкому розумінні *державне регулювання* полягає у застосуванні різноманітних форм, інструментів, важелів державного впливу на народногосподарську кон'юнктуру та структуру національної економіки, а також на діяльність суб'єктів ринку з метою реалізації економічної політики держави.

Функція контролю у сфері захисту вітчизняних виробників полягає у виявленні і попередженні відхилень в розвитку економічної системи від визначених параметрів з метою запровадження заходів для приведення її в стан відповідності з ними.

Суб'єктами державного управління у сфері захисту вітчизняних виробників є:

- КМУ
- Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
- Департамент торговельного захисту
- Оперативні органи державного регулювання ЗЕД (Міжвідомча комісія з питань міжнародної торгівлі)

Механізм державного управління економікою – це сукупність способів, методів, важелів, які використовуються органами державної влади в процесі реалізації функцій у сфері захисту вітчизняних виробників щодо забезпечення впливу на економіку з метою досягнення цілей економічної політики держави.

Механізм захисту вітчизняних товаровиробників являє собою систему зв'язків між суб'єктами підприємницької діяльності, державними органами керування і споживачами продукції, що забезпечує більш сприятливі умови діяльності й розвитку національних виробників продукції і послуг. Головним його призначенням є ефективна підтримка національних виробників з метою подальшого зростання економіки країни.

Основні структурні елементи організаційно-економічного механізму захисту вітчизняних товаровиробників подані на рис.3.1.

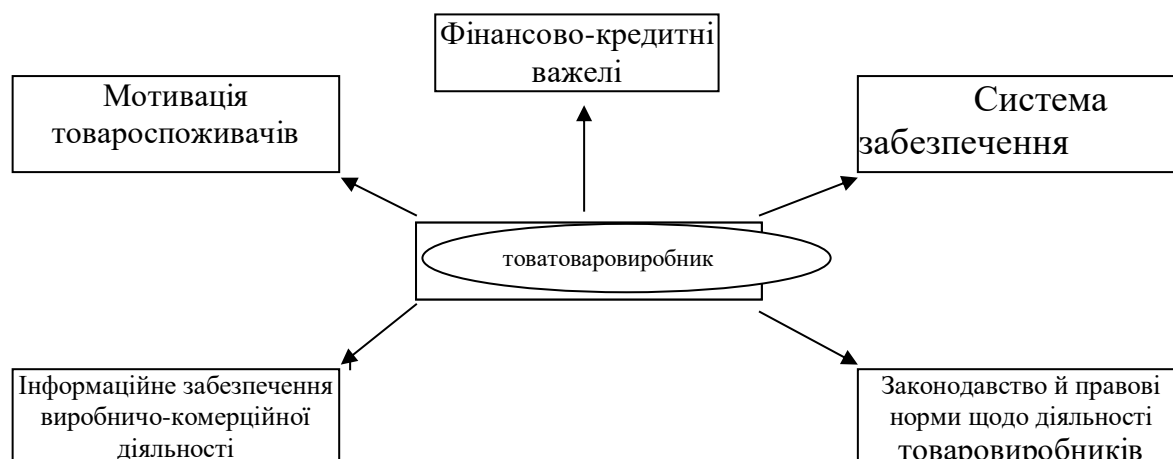

Рис.3.1 Основні структурні елементи діючого механізму захисту вітчизняних товаровиробників.

До основних структурних елементів організаційно-економічного механізму захисту національних виробників товарів належать: фінансово-кредитні важелі; система забезпечення доступу до нової техніки і прогресивних технологій; законодавство і правові норми; інформаційне забезпечення; мотивація товароспоживачів.

Фінансово-кредитні важелі, як один з елементів організаційно - економічного механізму захисту вітчизняних товаровиробників, являють собою сполучення податкової, кредитної та інвестиційної політики, що стимулює діяльність національних виробників.

Система забезпечення доступу до нової техніки й прогресивних технологій полягає, насамперед, у створенні умов і виділенні коштів для технічного переозброєння підприємств, а також виділенні цільових коштів на проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Законодавство й правові норми, як один з основних організаційно-економічних елементів механізму захисту вітчизняних товаровиробників, повинні забезпечувати ефективне митне регулювання; вирішення політико-правових проблем інвесторів і тим самим створення сприятливого інвестиційного клімату, формування стимулюючого законодавства для рентабельно працюючих підприємств і т.д.

Важливою умовою зростання конкурентоспроможності національної економіки є консультативно-інформаційне забезпечення. Сьогодні рівень інформаційного забезпечення набагато відстає від рівня передових країн. Крім цього, слід відзначити назрілу необхідність удосконалювання інфраструктури зовнішньої торгівлі.

Мотивація товароспоживачів відіграє у захисті національних виробників не менш значну роль, ніж перераховані вище елементи. В теперішній час є доцільним вплив на мотивацію товароспоживачів за допомогою розвитку в них економічного патріотизму.

Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності - способи впливу держави в особі законодавчих і виконавчих органів на сферу зовнішньоекономічної діяльності з метою створення або забезпечення умов діяльності суб'єктів ЗЕД відповідно до національної економічної політики.

Державне регулювання ЗЕД здійснюється за допомогою низки методів. Відповідно до загальної класифікації методів державного регулювання економіки розрізняють такі методи державного регулювання ЗЕД (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Класифікація методів державного регулювання ЗЕД

Критерії	Методи	Характеристика методів
Форма впливу на суб'єкти ЗЕД	Економічні	Непрямий вплив, альтернатива поведінки для суб'єктів наявна, результати впливу не передбачувані
	Адміністративні	Прямий вплив, альтернативи поведінки для суб'єктів не існує, результати впливу є передбачуваними
Засіб впливу на суб'єкти ЗЕД	Правові	Встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів
	Адміністративні	Прямий вплив держави на діяльність суб'єктів
	Економічні, у тому числі - фінансово-бюджетні; - кредитно-грошові	Вплив на економічні інтереси суб'єктів: - вплив на фінанси суб'єктів, - вплив на пропозицію грошей.
Очікуваний результат впливу	Стимулюючі	Пожвавляють економічну активність суб'єктів
	Обмежуючі	Стримують економічну активність суб'єктів
Використання тарифу як засобу регулювання	Тарифні (митні)	Передбачають використання митного тарифу
	Нетарифні (немитні)	Не передбачають використання митного тарифу

Правове регулювання - це діяльність держави щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права. Необхідний у цьому разі примус забезпечується розвитком громадської свідомості та силою державної влади. Предметом правового регулювання економіки такі: відносини між державою (державними органами) і суспільством, громадянами суб'єктами господарської діяльності; відносини всередині держави,

між її органами з приводу розподілу повноважень, визначення їхнього правового статусу; відносини між суб'єктами господарської діяльності тощо.

Адміністративне регулювання - це прямиї впливу держави на діяльність суб'єктів ринку, з характерним прямим впливом державного органу або посадових осіб на дії виконавців через встановлення певних обов'язків, норм поведінки та віддавання команд (наказів, розпоряджень); а також безальтернативний вибір способів розв'язування завдань, варіанта поведінки; обов'язковість виконання наказів, розпоряджень; відповідальність суб'єктів господарювання за ухиляння від виконання наказів. Адміністративні методи впливають із необхідності регулювати деякі види економічної діяльності з метою захисту інтересів громадян, суспільства, природного середовища.

Економічне регулювання зорієнтоване на досягнення поставлених цілей за допомогою притаманних управлінню економічних засобів та стимулів, які впливають на економічні інтереси суб'єктів господарювання. Застосування економічних методів державного регулювання дає змогу створювати економічні умови, які спонукають суб'єктів ринку діяти у необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно з загальнодержавними і приватними інтересами. Регулювання за допомогою економічних методів дає змогу суб'єктам ринку зберегти право на вільний вибір своєї поведінки.

Засоби державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності кожного із розглянутих вище методів державного регулювання наведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Система засобів державного регулювання ЗЕД

Методи	Правові	Адміністративні	ЕКОНОМІЧНІ	
			фінансово-бюджетні	кредитно-грошові
ЗАСОБИ	<ul style="list-style-type: none"> - Конституція та закони України; - укази і розпорядження Президента; - постанови та інші акти Верховної Ради України; - постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; - нормативно-правові акти центральних та місцевих органів державного регулювання 	<ul style="list-style-type: none"> - реєстрація суб'єктів ЗЕД; - ліцензування; - контингентування; - квотування; - регламентація митних процедур; - державні стандарти якості; - специфічні вимоги до товарів (маркування, упакування); - санкції; - ембарго; - індикатори планування ЗЕД 	<ul style="list-style-type: none"> - податки на експорт та імпорт; - податкові пільги; - субсидування експорту; - державні дотації; - експортні премії 	<ul style="list-style-type: none"> - експортне кредитування; - пільгові кредити; - регулювання валютних курсів; - валютні обмеження; - експортне страхування і гарантії

Тарифне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності – комплекс заходів фінансово-економічного характеру, що впливають на економічні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, перешкоджаючи проникненню іноземних товарів на внутрішній ринок країни.

Митний тариф будь-якої країни являє собою перелік товарів, що обкладаються митом. Ці товари об'єднані в групи за ознакою походження (рослинні, тваринні, промислові тощо) і за ступенем обробки товару. Навпроти кожного товару (чи товарної позиції) вказується розмір мита, яким товар оподатковується. Для групування товарних позицій застосовуються класифікації, розроблені ООН. Іншими словами, митний тариф є систематизованим переліком мита.

Функціями митного тарифу є: 1) захист національного товаровиробника; 2) сприяння розвитку національного виробництва та експорту; 3) одержання торгово-політичних уступок від партнерів; 4) контроль за проходженням товарів через кордон; 5) фіскальна.

Цілі митного тарифу:

- о раціоналізація товарної структури імпорту та експорту;
- о підтримка раціонального співвідношення імпорту та експорту товарів, валютних доходів та витрат на території країни;
- о створення умов для прогресивних змін у структурі виробництва та споживання товарів в країні;
- о захист економіки країни від несприятливого впливу іноземної конкуренції;
- о забезпечення умов для ефективної інтеграції країни до світової економіки.

Тарифне (митне) регулювання передбачає введення певних видів мит і розглядає та надає детальну характеристику дії таких митних режимів, як:

- випуск для вільного обігу;
- реімпорт;
- транзит;
- митний склад;
- вільний склад, магазин безмитної торгівлі;
- переробка на митній території;
- тимчасовий ввіз (вивезення);
- вільна митна зона;
- переробка поза митною територією;
- експорт;
- реекспорт;
- знищення;

- відмова на користь держави.

Структура митних тарифів включає *прості (одноколонні) і складні (багатоколонні) тарифи*. Прості митні тарифи встановлюють одну ставку мита для кожного товару незалежно від походження цього товару. Складний митний тариф передбачає для кожного товару дві та більше ставок мита. Як правило, найвища ставка складного тарифу називається максимальною, або генеральною, і застосовується щодо товарів тих країн, з якими немає торговельних угод. Більш низька, мінімальна, ставка, як правило, застосовується до товарів тих країн, з якими підписані торговельні договори та угоди і (це особливо важливо), яким надано режим найбільшого сприяння.

Мито - це податок, що стягається у зв'язку із ввозом іноземного товару до країни і при випуску товарів митницями на внутрішній ринок. Економічна дія мита полягає в тому, що воно збільшує ціну іноземного товару, ввезеного до країни, і створює різницю в ціні того самого товару на світовому ринку та у межах даної країни.

Мито - це загальнодержавний податок, встановлений Податковим кодексом України та цим Кодексом, який нараховується та сплачується відповідно до цього Кодексу, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Мито в тарифі встановлюються двома методами. Один із них - це визначення розміру (ставки) мита у вигляді відсотка до ціни товару. Мито, виражене у такий спосіб, називається митом від ціни, або адвалерним. Інший метод - це установлення розміру мита безпосередньо в грошовому виразі у вигляді певної суми, що стягується з обсягу або штуки товару. Мито, виражене у такий спосіб, називається специфічним маси, митом.

У сучасних митних тарифах застосовуються обидва види мита. Проте *адвалерні і специфічні* мита по-різному реагують на зміни рівня цін на світовому ринку. У разі підвищення цін на зовнішньому ринку ефективнішим є адвалерне мито, у разі зниження - специфічне. У сучасній митній політиці розвинених країн спостерігається тенденція до збільшення ролі адвалерного мита у тарифах.

За походженням мито може бути автономним або *конвенційним (конвенціональне)*. Автономне мито стягується за рішенням державної влади певної країни незалежно від будь-яких угод з іншими країнами. Конвенційне мито встановлюється в процесі укладання угоди або договору з іншою країною і фіксується в цьому договорі. Воно не може змінюватися протягом терміну його дії. Конвенційне мито зникає з митного тарифу, коли договори, за якими вони були надані, припиняють свою дію.

Особливими видами мита вважаються: 1) спеціальні мита; 2) антидемпінгове і 3) компенсаційне. *Спеціальні мита* - застосовуються у випадках недобросовісної конкуренції та загрози національним

товаровиробникам подібної продукції; як відповідна міра на дискримінаційні дії іноземних держав.

Антидемпінгове - застосовується при імпорті товару за демпінговими цінами. *Компенсаційне* - застосовується при імпорті товару, при виробництві якого прямо або непрямо використовувались субсидії. Класифікація видів мита наведена в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Класифікація видів мита

Критерії	Види мита
Метод нарахування	Адвалерне
	Специфічне
	Комбіноване (змішане)
Походження	Автономне
	Конвенційне
Напрямок	Експортне
	Імпортне
Час дії	Автономне (генеральне)
	Тимчасове
	Сезонне
Кількість ставок для одного товару	Просте: адвалерне специфічне
	Складне: комбіноване

В Україні застосовуються такі види мита:

- 1) ввізне мито;
- 2) вивізне мито;
- 3) сезонне мито;
- 4) особливі види мита: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне.

1. Ввізне мито встановлюється на товари, що ввозяться на митну територію України.

2. Встановлення нових та зміна діючих ставок ввізного мита, визначених Митним тарифом України, здійснюються Верховною Радою України шляхом прийняття законів України.

Вивізне мито

1. Вивізне мито встановлюється законом на українські товари, що вивозяться за межі митної території України.

Сезонне мито

1. На окремі товари законом може встановлюватися сезонне мито на строк не менше 60 та не більше 120 послідовних календарних днів з дня встановлення сезонного мита.

Особливі види мита

1. У випадках, передбачених законами України (якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України), з метою захисту економічних інтересів України та українських товаровиробників у разі ввезення товарів на митну територію України, незалежно від інших видів мита, можуть застосовуватися особливі види мита:

- 1) спеціальне мито;
- 2) антидемпінгове мито;
- 3) компенсаційне мито.

Особливі види мита встановлюються на підставі рішень Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів, прийнятих відповідно до законів України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту", "Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту", "Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну".

Спеціальне мито встановлюється:

1) як засіб захисту національного товаровиробника, у разі якщо товари ввозяться на митну територію України в обсягах та/або за таких умов, що їх ввезення заподіює або створює загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику;

2) як заходи у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.

4. Антидемпінгове мито встановлюється відповідно до Закону України "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту" у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом демпінгу, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробнику.

5. Компенсаційне мито встановлюється відповідно до Закону України "Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту" у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробнику.

Платники мита

1. Платниками мита є:

1) особа, яка ввозить товари на митну територію України чи вивозить товари з митної території України у порядку та на умовах, встановлених цим Кодексом;

2) особа, на адресу якої надходять товари, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових або експрес-відправленнях, несупроводжуваному багажі, вантажних відправленнях;

3) особа, на яку покладається обов'язок дотримання вимог митних режимів, які передбачають звільнення від оподаткування митом, у разі порушення таких вимог;

4) особа, яка використовує товари, митне оформлення яких було здійснено з умовним звільненням від оподаткування, не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям такого звільнення згідно з цим Кодексом, іншими законами України, а також будь-які інші особи, які безпідставно використовують звільнення від оподаткування митом (податкову пільгу);

5) особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження товари, що були випущені у вільний обіг на митній території України із звільненням від оподаткування митними платежами, до закінчення строку, визначеного законом;

6) особа, яка реалізує товари, транспортні засоби відповідно

1. Об'єктами оподаткування митом є:

1) товари, митна вартість яких перевищує еквівалент 100 євро, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі митної території України підприємствами,

2) товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню митними платежами відповідно до Митного Кодексу, а також розділів V та VI Податкового кодексу України;

3) товари, транспортні засоби, що реалізуються відповідно до статті 243 цього Кодексу.

Нетарифне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності - комплекс заходів обмежувально-заборонного характеру, що перешкоджають проникненню іноземних товарів на внутрішній ринок країни. Нетарифні обмеження є заходами прихованого протекціонізму. Нетарифні методи регулювання за характером дії поділяються на: о кількісні (квотування, ліцензування, добровільні обмеження, ембарго);

о приховані (державні закупівлі, вимоги до вмісту компонентів, технічні бар'єри, податкові збори, імпортерський депозит);

о фінансові (субсидії, кредитування, демпінг);

о неекономічні (торговельні угоди, правові режими).

За рівнем юридичного забезпечення нетарифні методи поділяють на: формальні і неформальні. Формальні нетарифні методи зафіксовані у

законодавчих актах і нормативно-розпорядчих документах і включають кількісні та подібні специфічні обмеження, пов'язані з ними політику, державну участь у торгівлі, обмежувальну ділову практику, митні процедури і практику їх застосування, інші технічні бар'єри.

Неформальні нетарифні методи вводяться як результати дії уряду чи похідні від політики і практики органів державного управління і включають бар'єри, які виникли через адміністративні процедури та неопубліковані нормативно-розпорядчі документи, ринкову структуру, політику і практику органів державного регулювання, соціальних і культурних установ.

Торговельні договори та угоди належать до найважливіших засобів сучасної торговельної політики країн світу. Вони визначають правові умови, на яких будуються економічні взаємовідносини урядів, а також фізичних і юридичних осіб держав, що підписали договір. Торговельні договори та угоди застосовуються давно. Сучасні торговельні договори й угоди розвинених країн і країн, що розвиваються, мають різні найменування й охоплюють широке коло регульованих процесів.

За змістом, характером і значенням такі договори можуть бути поділені на дві великі групи: торговельні договори (договори про торгівлю і мореплавання), що визначають найважливіші принципи і створюють правову базу для всього комплексу економічних взаємовідносин між країнами, і торговельні угоди (угоди про товарообіг, угоди про товарообіг і платежі), що регулюють окремі сторони економічних взаємовідносин. Договори про торгівлю і мореплавання (торговельні договори загального типу) установлюють той правовий режим, який сторони надають один одному щодо митного обтяження, торговельного мореплавання, транспорту, транзиту, діяльності фізичних і юридичних осіб, сторін, що договориються тощо.

Торговельні договори укладаються на тривалі терміни (п'ять - десять років) і передбачають можливість продовження терміну їх дії на наступний період. їх підписують від імені урядів сторін, що ведуть переговори, і, як правило, підлягають ратифікації. Велика частина статей торговельних договорів розвинених країн стосується питань ввозу і вивозу товарів і капіталів, придбання нерухомого майна в чужій країні, захисту капіталовкладень від націоналізації тощо. Ця група питань є основною в сучасних торговельних договорах. Правовий режим цієї групи питань встановлюється в торговельних договорах через взаємне надання сторонами режиму найбільшого сприяння.

Режим найбільшого сприяння - це положення про те, що кожна з держав зобов'язується надати іншій державі - учасниці договору такі ж сприятливі права, переваги, привілеї та пільги, як і ті, що їх вона надає або надасть у майбутньому будь-якій третій державі. У сучасних торговельних договорах цей режим застосовується у так званій безумовній формі. Це означає, що пільги і переваги, які уже надані третій державі однією зі сторін договору, або ті, що

можуть бути надані в майбутньому, поширюються автоматично (безумовно) на іншу сторону договору. Режим найбільшого сприяння поширюється в торговельних договорах на ввіз, вивіз і транзит товарів, умови використання морських портів, мореплавання та ін.

Багато країн укладають також різноманітні торговельні угоди, які на відміну від торговельних договорів регулюють окремі сторони економічних відносин, зокрема, обсяг і товарну номенклатуру взаємної торгівлі, порядок взаємного надання контингентів та їх розмір, умови і способи розрахунків за торговельними операціями тощо.

Ці угоди мають різноманітні назви - угода про товарообіг, угода про торгівлю і платежі, угода про взаємні товарні поставки тощо, і, як правило, укладаються на основі чинних торговельних договорів і ґрунтуються на закладених там принципах. Термін їх дії здебільшого один рік, рідше - кілька років. Вони, як правило, не підлягають ратифікації і набувають чинності відразу після підписання.

Умови цих угод мають двосторонній характер, тобто не поширюються на інші країни, пов'язані з даною державою договірними відносинами (на відміну від багатьох умов торговельних договорів, що поширюються на треті країни на основі принципу найбільшого сприяння). Тому угоди такого типу часто називають угодами про двосторонню торгівлю. Одним із найважливіших типів угод у сфері зовнішньоекономічних зв'язків є угоди про ліквідацію подвійного оподаткування.

У міжнародній зовнішньоторговельній практиці іноземні компанії, що виробляють масову продукцію і не знаходять їй збуту на традиційних ринках, нерідко вдаються до спроби розширити ринкову частку (market share) на ринках інших країн за рахунок демпінгу.

Під *демпінгом* розуміють навмисне заниження цін на товари, що конкурують із товарами, виробленими національними підприємствами, з метою придбання більшої частки ринку і витіснення інших (національних) виробників.

Існують також і приховані форми демпінгу, коли імпортовані товари продають із застосуванням усіляких знижок, відстрочок платежів, бонусів тощо. Це також завдає шкоди іншим постачальникам на даному ринку.

Законодавство передбачає певні повноваження і функції державних органів, що здійснюють нагляд і контроль за дотриманням антидемпінгових правил. Постачальники, обвинувачені в демпінгу, як правило, піддаються суворим санкціям аж до прийняття рішень відповідними судовими інстанціями, уповноваженими розглядати претензії державних органів щодо нагляду за дотриманням антидемпінгового законодавства. Антидемпінгові правила діють також і у відносинах між національними виробниками.

Інструменти нетарифного регулювання:

Ліцензування (ліцензійний порядок імпорту) і контингентування є основними формами кількісних обмежень імпорту. Ліцензування - це система письмових дозволів, які видаються державними органами на експорт та імпорт товарів.

Ліцензія - це дозвіл, що дає право імпортеру ввозити певну кількість товару до країни. Ліцензії, як правило, видаються урядовими органами найбільшим імпортерам товарів і застосовуються у таких формах: 1) генеральні; 2) індивідуальні (разові та відкриті).

Генеральні ліцензії - відкритий дозвіл на експортні та імпортні операції по певному товару і/або з певною країною протягом дії режиму ліцензування. Генеральна ліцензія являє собою список товарів, що дозволяється ввозити вільно протягом зазначеного в ній періоду. Генеральна ліцензія, як правило, публікується в офіційних виданнях країн.

Разові (індивідуальні) ліцензії - разовий іменний дозвіл на здійснення окремої операції, що видається на період не менше необхідного для здійснення операції. Індивідуальна ліцензія - разовий дозвіл на ввіз певного товару, дійсний протягом обмеженого терміну. *Відкриті (індивідуальні) ліцензії* - дозвіл на експорт (імпорт) протягом окремого періоду часу з визначенням його загального обсягу.

Відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (розд. 2, ст. 16) в Україні запроваджуються такі види експортних (імпортних) ліцензій: генеральна; разова (індивідуальна); відкрита (індивідуальна); антидемпінгова (індивідуальна); компенсаційна (індивідуальна); спеціальна (індивідуальна). За кожним видом товару встановлюється лише один вид ліцензії. Рішення про встановлення режиму ліцензування та квотування експорту (імпорту) приймається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України з визначенням списку конкретних товарів, що підпадають під режим ліцензування та квотування, і строків дії цього режиму по кожному товару.

Контингентування - це обмеження державною владою ввозу товарів певною кількістю або сумою на встановлений період часу. Контингенти можуть установлюватися через укладення двосторонніх угод. Такі контингенти дійсні тільки для країн, що уклали угоду. В іншому випадку уряд країни встановлює загальний (глобальний) контингент, який можуть використовувати всі країни.

За ліцензійної системи вільний ввіз тих або інших товарів забороняється. Імпорт таких товарів може здійснюватися тільки за спеціальним дозволом - ліцензією.

Квотування - кількісне або вартісне обмеження експортно-імпортних операцій. Розрізняють глобальні, групові та індивідуальні квоти.

Глобальні квоти - визначаються за товарами без зазначення конкретних країн, куди товар експортується (імпортується).

Групові квоти - визначаються за товарами із зазначенням групи країн, куди вони експортуються або з яких вони імпортуються.

Індивідуальні квоти - визначаються за товарами із зазначенням конкретної країни, куди вони можуть експортуватися або з якої вони можуть імпортуватися.

В Україні квотування здійснюється встановленням режиму видачі індивідуальних ліцензій згідно з цією статтею, причому загальний обсяг експорту (імпорту) за цими ліцензіями не повинен перевищувати обсягу встановленої квоти. Запроваджуються такі види експортних (імпортних) квот (контингентів): глобальні; групові; індивідуальні; антидемпінгові; компенсаційні; спеціальні. За кожним видом товару може встановлюватись лише один вид квоти.

В Україні діють шість видів експортних (імпортних) ліцензій:

- ліцензія генеральна — відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції по певному товару (товарах) та/або з певною країною (групою країн) протягом періоду дії режиму ліцензування по цьому товару (товарах);

- ліцензія разова (індивідуальна) — разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період не менший ніж той, що є необхідним для здійснення експортної (імпортної) операції;

- ліцензія відкрита (індивідуальна) — дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду часу (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу;

- ліцензія антидемпінгова — належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів;

- ліцензія компенсаційна — належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом антисубсидійного розслідування та/або компенсаційних заходів;

- ліцензія спеціальна — належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом установленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів.

Стосовно кожного виду товару може встановлюватись лише один вид ліцензії.

Шість видів експортних (імпортних) квот (контингентів) діють в Україні:

- квоти (контингенти) глобальні — квоти, що встановлюються по товару (товарах) без визначення конкретних країн (груп країн), куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

- квоти (контингенти) групові — квоти, що встановлюються по товару (товарах) з визначенням групи країн, куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

- квоти (контингенти) індивідуальні — квоти, що встановлюються по товару

(товарах) з визначенням конкретної країни, куди товар (товари) може експортуватися або з якої він (вони) може імпортуватися;

- квоти антидемпінгові — граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру;

- квоти компенсаційні — граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом антисубсидійного розслідування та/або компенсаційних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру;

- квоти спеціальні — граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру. Стосовно кожного виду товару може встановлюватися лише один вид квоти.

Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції обласної державної адміністрації . Відділ міжнародного співробітництва управління.

Розмір збору за видачу експортної (імпортної) ліцензії: - у режимі неавтоматичного ліцензування (комплекс дій органу виконавчої влади з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження)) - 780 грн.; - у режимі автоматичного ліцензування (комплекс дій органу виконавчої влади з надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких не встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження)) - 220 грн.

Строк надання адміністративної послуги

Не пізніше 10 робочих днів з дати реєстрації заявки (документів) на отримання ліцензії на здійснення зовнішньоекономічної операції.

Результат надання адміністративної послуги

Ліцензія на імпорт/експорт товарів з присвоєним реєстраційним номером, вказаною датою видачі ліцензії, засвідчена підписом посадової особи та скріплена печаткою (видається в1 примірнику). Ліцензія видається з терміном дії відповідно до умов контракту і є дійсною для митного оформлення товарів протягом цього періоду, але не пізніше 31 грудня поточного року.

Тема 4. Інструменти захисту інтересів вітчизняних виробників

1. Антидемпінгові заходи

2. Компенсаційні заходи

3. Захисні заходи

4. Види розслідувань та основні етапи їх проведення

Демпінг – це ввезення на митну територію країни імпорту товару за цінами, нижчими від порівнянної ціни на подібний товар у країні експорту, що заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару;

Антидемпінгові заходи - попередні або остаточні заходи, що застосовуються відповідно до цього Закону під час або за результатами антидемпінгового розслідування;

Антидемпінгове мито (попереднє або остаточне) - особливий вид мита, що справляється у разі ввезення на митну територію країни імпорту товару, який є об'єктом застосування антидемпінгових заходів (попередніх або остаточних);

Демпінгова маржа - сума, на яку нормальна вартість перевищує експортну ціну.

Експортна ціна - ціна, за якою фактично оплачується або підлягає оплаті товар, який продається в країну імпорту з країни експорту.

Компенсаційні заходи попередні або остаточні заходи, що застосовуються відповідно до Закону під час або за результатами антисубсидійного розслідування

Спеціальні захисні заходи Якщо імпорт якогось товару різко зростає за короткий проміжок часу, він може витіснити з внутрішнього ринку українського виробника. Щоб цього не сталося, можуть бути запроваджені спеціальні захисні заходи.

Застосування спеціальних заходів здійснюється у наступних випадках:

1. Якщо зростання обсягу імпорту в Україну відбувається у таких розмірах та (або) у такі строки або на таких умовах, що заподіюється або існує загроза заподіяння значної шкоди, з метою захисту національних інтересів Комісія може прийняти рішення про застосування таких спеціальних заходів:

- запровадження режиму квотування імпорту в Україну, що є об'єктом спеціального розслідування, з визначенням обсягів квот та порядку їх розподілу;

- установа спеціального мита щодо імпорту в Україну, який є об'єктом спеціального розслідування;

2. Встановлене Комісією спеціальне мито сплачується імпортером товару в Україну незалежно від інших податків і зборів (обов'язкових платежів), які справляються при імпорті в Україну.

Розмір ставки спеціального мита визначається у відсотках до митної вартості товару, що є об'єктом спеціального розслідування. Митна вартість

цього товару розраховується відповідно до базисних умов поставки CIF - кордон України. Спеціальне мито справляється у відповідному розмірі та у кожному випадку окремо на недискримінаційній основі, незалежно від країни експорту.

Сплата спеціального мита здійснюється у готівковій чи безготівковій формі або шляхом внесення суми мита на депозит, або оформлення відповідного боргового зобов'язання, якщо інше не встановлено законодавством України. Кошти на депозит можуть вноситися за місцем знаходження митних органів, які здійснюють митне оформлення товару, що є об'єктом відповідного спеціального розслідування. Порядок внесення цих платежів встановлює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику.

Наприкінці строку застосування спеціальних заходів Міністерство подає Комісії звіт та висновки про його результати.

Рішення Комісії про застосування спеціальних заходів повинно містити інформацію про:

закінчення та результати спеціального розслідування;

спеціальні заходи, застосування яких передбачається, назву та код товару згідно з Гармонізованою системою опису і кодування товарів, що є об'єктом цих спеціальних заходів, строки дії дозволів на імпорт, обсяги квот та (або) ставку спеціального мита, строки дії спеціальних заходів, дату початку їх застосування, дату набрання чинності рішенням Комісії, іншу інформацію та правила застосування спеціальних заходів.

Квотування імпорту в Україну товарів, що є об'єктом спеціальних заходів, здійснюється шляхом видачі Міністерством спеціальних ліцензій. Випуск у вільний обіг на митній території України товару, який є об'єктом спеціальних заходів, здійснюється митним органом на підставі спеціальної ліцензії, отриманої від Міністерства з використанням механізму "єдиного вікна" відповідно до Митного кодексу України.

Міністерство вносить до єдиного державного інформаційного веб-порталу "Єдине вікно для міжнародної торгівлі" у формі електронних документів, засвідчених електронним цифровим підписом, видані спеціальні ліцензії в день видачі таких ліцензій.

У разі встановлення квоти Комісією враховуються інтереси підтримки традиційних товаропотоків та (або) обсяги продажу за контрактами, укладеними на імпорт в Україну, про який Міністерство та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, інформували Комісію.

У разі відсутності достатнього обґрунтування необхідності встановлення іншого рівня квоти для запобігання або усунення наслідків значної шкоди граничний рівень квоти не може бути нижчим за середньоарифметичну величину здійснюваного протягом трьох останніх репрезентативних років, за який є наявна статистика імпорту товару, який є об'єктом спеціального

розслідування, якщо тільки не буде обґрунтовано необхідність іншого рівня для запобігання або усунення значної шкоди.

У разі якщо квота розподіляється між країнами експорту, цей розподіл може погоджуватися з ними. Якщо погодження не відбулося, квота розподіляється між країнами експорту відповідно до їх частки в імпорті в Україну товару, що є об'єктом спеціального розслідування, протягом попереднього репрезентативного періоду.

8. Застосування заходів нагляду зупиняється від дати прийняття Комісією рішення про застосування спеціальних заходів.

Тема 5. Бар'єри входження на ринки та їх види

- 1. *Поняття ринкових бар'єрів та їх класифікація***
- 2. *Нестратегічні бар'єри***
- 3. *Стратегічні бар'єри***
- 4. *Показники оцінки бар'єрів***

Бар'єри входу на ринок – фактори об'єктивного чи суб'єктивного характеру, через які новим фірмам важко, а часом і неможливо почати свою справу в обраній галузі. Завдяки такого роду бар'єрам, фірми, що вже діють на ринку, можуть не побоюватися конкуренції. До аналогічних результатів призводить і наявність бар'єра виходу з ринку.

Бар'єри виходу з ринку – обставини, що перешкоджають (обмежують) суб'єктам господарювання, що діють на цьому ринку, залишити його з метою знайти на інших товарних ринках покупців (продавців) у зв'язку з труднощами реалізації того, у що був вкладений капітал. Якщо вихід з ринку пов'язаний зі значними витратами (наприклад, виробництво товару вимагає вузькоспеціалізованого обладнання, яке нелегко буде реалізувати у разі банкрутства фірми) ймовірність входу на ринок нового гравця є незначною, адже зависоким є ризик майбутніх втрат.

Наявність бар'єрів входу/виходу в поєднанні з високим рівнем концентрації суб'єктів господарювання на ринку дає їм можливість піднімати ціни вище граничних витрат і отримувати економічний прибуток не тільки в короткостроковому, але і в довгостроковому періодах, що й обумовлює ринкову владу цих суб'єктів господарювання. Там, де бар'єри відсутні або низькі, суб'єкти господарювання навіть за високої ринкової концентрації змушені діяти проконкурентно, враховуючи загрозу потенційної конкуренції так, як вони б враховували тиск дійсних конкурентів.

Існує два підходи до визначення бар'єрів: фактичний та превентивний.

Перший підхід – фактичний – розроблявся Дж. Бейном та його послідовниками. Згідно з цим підходом бар'єр входу на ринок – це міра, якою в довготривалій перспективі наявні фірми здатні підвищувати свої ціни продажу понад мінімальні середні витрати на виробництво і збут продукції не викликаючи при цьому припливу в галузь нових потенційних конкурентів.

Виходячи з фактичного підходу, виділяють чотири види бар'єрів:

- *легкі для подолання бар'єри* – коли на ринку спостерігається значна плинність ринкового складу, має місце велика кількість входжень та виходів фірм з ринку;
- *помірні бар'єри* – коли на ринок час від часу входять нові конкуренти, втім їх кількість та ринкова частка не є визначальними на ринку;
- *складні для подолання бар'єри* – коли вхід на ринок і вихід з ринку є рідкісними явищами, а зацікавленість щодо входу в ринок виникає лише при значному зростанні конкурентних переваг, генерованих ринком;
- *блокуючі бар'єри* – коли повністю виключена можливість входу в ринок нових конкурентів.

Фактичний підхід до визначення бар'єрів створює проблему тавтології: вважається, що бар'єр входження в ринок існує, якщо діючі фірми одержують прибутки, вищі від нормальних, однак при цьому не спонукають інші фірми до входження в ринок. Іншими словами, Дж.Бейн визначає бар'єр для входження в ринок через наслідки його існування. Більш коректним, на нашу думку, є визначення поняття "бар'єр", запропоноване в рамках іншого, превентивного підходу, Дж. Стіглером. Джордж-Джозеф Стіглер (1911-1991) – американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки (1982). Дж. Стіглер писав: "Бар'єр входу на ринок – це виробничі витрати, котрі змушені нести фірми, що прагнуть увійти в ринок певної галузі, й котрі не доводиться нести фірмам, що вже працюють на цьому ринку".

У рамках превентивного підходу виділяють три групи бар'єрів:

- *адміністративні* – бар'єри, які встановлюються законом або органами державної влади. До них належать ліцензування, квотування, сертифікація, встановлення мінімального розміру статутного фонду тощо;
- *структурні* – бар'єри, що виникають внаслідок дії певних технологічних характеристик ринку або обмежень за попитом. Прикладами структурних бар'єрів можуть бути високі незворотні витрати, економія на масштабі, обмеження за попитом, нерозвиненість ринкової інфраструктури;
- *стратегічні* – бар'єри, що свідомо створюються уже присутніми на ринку фірмами з метою не допустити на ринок нових гравців. Серед них виділяють довгострокові контракти, надмірну диференціацію продукту, утримання та використання надлишкових виробничих потужностей, хижацьке ціноутворення.

Тема 6. Сутність економічної безпеки країни

- 1. Основні поняття, складові та принципи економічної безпеки.*
- 2. Предмет, методи, об'єкти і суб'єкти економічної безпеки держави.*
- 3. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці держави.*
- 4. Оцінка стану економічної безпеки.*

Економічна безпека — це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави. Під життєво важливими інтересами в даному контексті розуміють сукупність потреб, які забезпечують існування і прогресивний розвиток особистості, суспільства, держави. Економічна безпека є однією зі складових національної безпеки, яка охоплює також оборонну, екологічну безпеку тощо. Основними завданнями економічної безпеки є: забезпечення пропорційного та безперервного економічного зростання, приборкання інфляції та безробіття, формування ефективної структури економіки та розвинутого ринку цінних паперів, скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення, підтримка стійкості національної валюти тощо. Ці завдання визначають стратегію економічної безпеки як формування та обґрунтування стратегічних пріоритетів, національних інтересів, засобів і механізмів вирішення проблем. У макроекономічному аналізі економічної безпеки вирізняють такі складові: економічну незалежність; стійкість і стабільність національної економіки; здатність до саморозвитку й прогресу. Економічна незалежність означає насамперед можливість здійснення державного контролю над використанням національних ресурсів, спроможність забезпечити національні конкурентні переваги для рівноправної участі у міжнародній торгівлі. Стійкість і стабільність національної економіки передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, стримування дестабілізуючих чинників. Здатність до саморозвитку і прогресу означає спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні інтереси, створювати сприятливий інвестиційно-інноваційний клімат, розвивати інтелектуальний потенціал. Економіка, яка постійно розвивається, здатна протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам. Надійність та ефективність економічних пропорцій, вертикальних та горизонтальних зв'язків дозволяє пом'якшити наслідки дестабілізуючих процесів.

Предметом державної діяльності у сфері економічної безпеки є:

- моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави у короткостроковій та довгостроковій перспективі, тобто виявлення і прогнозування загроз.

- розроблення конкретних заходів, реалізація економічної політики та інституціональних перетворень, що усувають або пом'якшують шкідливий вплив виявлених факторів і загроз у рамках єдиної програми економічних реформ країни.

Зростає роль і значення правоохоронного забезпечення економічної безпеки. За умов масштабної криміналізації економіки, коли на її стан впливають організована злочинність і корупція, що опанували різноманітними механізмами впливу на прийняття багатьох державних рішень, можливості зміни економічної політики і практики, розроблення стратегії економічної безпеки значною мірою залежать від здатності держави, її правоохоронної системи докорінно змінити кримінальну ситуацію в економіці.

Необхідним елементом державної діяльності є державно-правовий захист економіки — обґрунтована на пізнанні законів суспільного розвитку структурно-інтегрована система заходів, які вживаються компетентними державними органами для охорони інтересів суб'єктів економічної діяльності й забезпечення розвитку ринкової економіки.

Об'єктом державно-правового захисту виступають відносини суб'єктів економічної діяльності, що виникають у процесі реалізації ними своїх законних прав, з урахуванням покладених на них обов'язків — законними шляхами сприяти послідовному розвитку соціальної та інших галузей життєдіяльності громадян України під час інтеграції країни у світову економічну систему.

Аналіз напрямів державно-правового захисту економічної діяльності доводить їхню багатоаспектність, залежно від функцій суб'єктів. При цьому ефективність діяльності зазначених суб'єктів багато в чому залежить від знання ними об'єкта докладання своїх зусиль. Саме тому для підрозділів правоохоронних органів, основним напрямом діяльності яких є боротьба з економічною злочинністю, актуальним є аналіз оперативно-розшукової характеристики злочинів, що скоюються у сфері економіки.

Розгляд сутності державно-правового захисту економічної діяльності буде однобічним без аналізу її діяльної сторони, тобто забезпечення виконання правових розпоряджень. Незважаючи на удаваний стихійний характер ринку, ефективність економічної діяльності безпосередньо пов'язана із законністю і дисципліною при її здійсненні. Дотримання законності у сфері економіки слід розуміти як однакове розуміння і точне виконання положень законів усіма суб'єктами економічної діяльності. Необхідно також керуватися тим, що далеко не всі сторони економічного життя регулюються законами, і найчастіше суб'єкти економічної діяльності, вступаючи у відносини між собою, визначають їхній порядок за взаємною згодою або в однобічному порядку. Крім розуміння і

виконання положень законів, до змісту законності, вважаємо, має входити і можливість (здатність) реалізації суб'єктами своїх законних прав.

До головних умов невиконання положень законів належать:

- відсутність механізму реалізації положень закону;
- суперечність закону традиційним усталеним нормам життя;
- відсутність контролю з боку владних структур;
- існування відомчої практики інструктивного тлумачення положень закону, за якого найчастіше приховується або перекручується головна суть;
- навмисне (або через незнання) невиконання законів тощо.

Перший етап забезпечення законності в економічній сфері діяльності пов'язують зі своєчасним доведенням положень законів до суб'єктів. Зазначимо, що розмаїття прийнятих законів і, власне кажучи, відсутність надійних інформаційних каналів доведення їх до виконавців, не акцентуючи уваги на необхідності коментування, нерідко призводить до того, що суб'єкти самі змушені шукати нормативні акти. Наголосимо, що обов'язок інформаційного забезпечення суб'єктів економічної діяльності покладено на органи виконавчої влади, оскільки саме вони відповідають за стан дотримання законності на місцях.

Рівень законності в економічній діяльності багато в чому залежить від правосвідомості суб'єктів, а це потребує необхідного обсягу юридичних знань, що дають змогу здійснювати усвідомлені юридичні дії у господарських та інших операціях.

Значення державно-правового захисту економічної діяльності у перехідний період полягає в об'єктивній необхідності більш глибокого втручання держави в економіку, ніж це потрібно у розвинутій економічній системі. Ця необхідність поступово зменшуватиметься у процесі розвитку економіки, формування правової держави і, відповідно, поліпшення соціальної сфери, зміні економіко-правового світогляду суб'єктів економічної діяльності.

У широкому розумінні економічна безпека — це такий стан країни, коли забезпечується захищеність її економічних інтересів. Тобто зміст економічної безпеки — це інтереси виробництва, бізнесу, торгівлі, фінансової та іншої господарської діяльності. Стосовно внутрішнього стану вихідним економічним інтересом нації є економічна стабільність, що проявляється у виробничому зростанні, підвищенні національного доходу, ефективній фінансовій системі тощо. Зовнішні інтереси щодо безпеки країни полягають у виключенні економічної експансії з боку інших держав і забезпеченні незалежності у міжнародних відносинах.

Система економічної безпеки забезпечує країні:

- можливість самостійно, без якого-небудь значущого зовнішнього впливу визначати і проводити внутрішню політику в економічній та інших сферах;

- здатність активно впливати на процеси у світі, що стосуються національних інтересів країни;
- соціальний міф і суспільну злагоду, запобігання масштабним внутрішнім конфліктам, здатним призвести до зміни демократичного політичного ладу.

Водночас проблема забезпечення економічної безпеки багатомірна і багатоаспектна. На особливу увагу заслуговують питання криміналізації життєво важливих сфер економіки. Результати кримінологічних досліджень свідчать про високий ступінь проникнення злочинності у сферу суспільно-економічних відносин. Економічна злочинність досягла такого рівня, що є реальною загрозою національній безпеці. Це один із наслідків втрати контролю над виконанням законів у країні. Тому особливої гостроти набувають проблеми організації правоохоронної діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки. За умов системної кризи повинна бути вироблена адекватна сучасному стану розвитку суспільства державна правоохоронна політика, а також відповідні засоби і форми правоохоронної діяльності. Очевидно, що ці заходи мають бути складовими ланками загального ланцюга посилення регулятивної ролі держави.

В економічній системі країни виділяють такі найважливіші блоки проблем, що дозволяють розкрити зміст економічної безпеки:

- Проблеми, пов'язані зі збереженням і підтримкою народногосподарського комплексу країни. Народногосподарський комплекс країни розглядається як певна система, що складається з підсистем. Дисбаланс зв'язків між підсистемами може призвести до руйнування всієї системи. Тому особливо важливо вчасно виявляти загрози і знаходити оптимальні рішення щодо їхнього недопущення та запобігання ним.

- Проблеми, пов'язані з підтримкою функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях: аварії на життєво важливих об'єктах, землетруси, паводки, буревії тощо. Ці явища здатні струсонати економіку всієї країни, створити загрозу економічній безпеці загалом. Економічні масштаби цих ситуацій вимірюються обсягами прямих і непрямих втрат ВВП та витратами держбюджету на їх подолання.

- Проблеми, пов'язані з перетворенням відносин власності. Відсутність чіткої правової бази породжує корупцію державного апарату, безліч економічних злочинів, криміналізацію економіки і суспільства, різке розшарування суспільства на багатих та бідних.

- Економічні проблеми взаємодії із зовнішнім світом. На сьогодні реальну загрозу Україні становлять не зовнішні фактори, а розвал економічної системи країни. За сучасних умов аналіз внутрішніх факторів і розроблення конкретних ефективних заходів щодо запобігання внутрішнім загрозам найбільш актуальні та значущі.

Сутність економічної безпеки полягає у забезпеченні економічного розвитку України з метою задоволення соціальних і економічних потреб громадян при оптимальних витратах праці і природоохоронному використанні сировинних ресурсів та навколишнього середовища.

Економічна безпека — це система забезпечення стійкості національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі зовнішні і внутрішні загрози.

Для більш глибокого розуміння сутності економічної безпеки важливо усвідомити її зв'язок з поняттями "розвиток" та "стійкість".

Розвиток — один з компонентів економічної безпеки. Якщо економіка не розвивається, різко скорочується можливість виживання, можливість опору і пристосованості до внутрішніх і зовнішніх загроз. Розвиток економічної системи зазвичай пов'язується з економічним зростанням, а його темпи розглядаються як характеристики цього зростання. При спаді показників говорять не стільки про негативне економічне зростання, скільки про деградацію економічної системи.

Економічна безпека підтримується як чисто економічними методами, так і засобами неекономічного характеру: політичними, військовими та іншими, включаючи захист державних таємниць. Крім того, економічне оцінювання наслідків загроз безпеки у будь-яких сферах, як правило, забезпечує універсальний підхід, даючи можливість кількісно оцінити збитки, і на цій основі визначити систему пріоритетів.

Енергетична безпека є однією з базових складових системи національної безпеки держави. Значна інтеграція енергетики в основні галузі економіки та соціальну сферу визначає її особливу роль у гарантуванні безпеки розвитку сучасного суспільства.

У широкому розумінні енергетична безпека визначається спроможністю забезпечувати свої поточні і перспективні потреби в енергетичних ресурсах з урахуванням можливостей виникнення особливих режимів функціонування економіки у надзвичайних ситуаціях, захисту економічних інтересів від системи загроз.

Визначальним фактором підтримки належного рівня енергетичної безпеки є сталий розвиток власного паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), який складається із підприємств, які спеціалізуються на видобутку, збагаченні, переробці і споживанні твердого, рідкого та газоподібного палива, виробництві, передаванні та використанні електроенергії і тепла.

У паливно-енергетичному комплексі виділяються дві великі групи галузей — паливна і електроенергетика. До паливної промисловості належать нафтодобувна, нафтопереробна, газова, вугільна, торф'яна, сланцева, урановидобувна і збагачувальна; до електроенергетики — теплові, гідро-, атомні електростанції і нетрадиційні види (сонячна, вітрова, геотермальна та інші).

В економіці України паливно-енергетичний комплекс відіграє надзвичайно важливу роль. Його місце та значення у промисловості відображає вартість продукції, яка становить п'яту частину від загальної вартості виробленої в державі промислової продукції.

Базовими показниками енергетичної безпеки є такі індикатори: рівень забезпеченості у паливно-енергетичних ресурсах, частка потреби у паливно-енергетичних ресурсах, що забезпечується за рахунок імпорту з однієї країни, наявність стратегічних запасів енергетичних ресурсів тощо

Однією з найважливіших складових економічної безпеки держави є фінансова безпека. Без забезпечення стійкої фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед сучасною Україною.

Проте для формування дієвої моделі забезпечення фінансової безпеки передусім необхідно з'ясувати, що ми вкладаємо в це поняття, які чинники впливають на її дотримання, як окремі елементи цієї категорії можуть бути скоординовані у своєму розвитку. Наявність великої кількості аспектів фінансової безпеки держави, складність вибору оптимального варіанту її гарантування об'єктивно викликають потребу застосування комплексного підходу до аналізу цієї сфери життєдіяльності України.

Зростання значущості формування системи фінансової безпеки держави зумовлене такими об'єктивними та суб'єктивними чинниками:

- глобалізацією фінансових процесів, що посилюються у світовому співтоваристві. У світі сформувалися грандіозні потоки "світових грошей", що не контролюються національними урядами, головним їхнім джерелом є торгівля грошима;
- розладом системи державних фінансів та фінансів підприємств, який проявляється у хронічному невиконанні бюджетів усіх рівнів;
- ембріональним рівнем розвитку фондового ринку;
- відтоку національного капіталу за кордон;
- наявністю систем відмивання "брудних грошей";
- втратою довіри населення до фінансових інститутів тощо.

Фінансові можливості будь-якої держави визначаються обсягом фінансових ресурсів. Узагальнену оцінку фінансового стану суспільства дає зведений баланс фінансових ресурсів, в якому відображається обсяг утворюваних фінансових ресурсів та їх використання в усіх секторах вітчизняної економіки.

Фінансова безпека — це:

- ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин;
- рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, підприємництва, установи, галузі, ринку, регіону, держави, міждержавних

союзів, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання наявних функцій;

- стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митної та фондової систем, здатний забезпечити фінансову стійкість та ефективне функціонування національної економічної системи в режимі її зростання;

- якість фінансових інструментів та послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань.

Фінансова безпека держави — найважливіша умова її здатності здійснювати самостійну фінансово-економічну політику у відповідності з національними інтересами.

Фінансова безпека держави полягає у здатності її органів:

- забезпечувати стабільність економічного розвитку держави;
- забезпечувати стабільність платіжної системи та основних фінансово-економічних параметрів;

- нейтралізувати вплив світових криз і навмисних дій світових факторів (держав, ТНК, субдержавних угруповань тощо), тіньових (олігархічних, кланово-корпоративних, мафіозних тощо) структур на національну економіку й соціально-політичну систему;

- запобігати великомасштабному витоку капіталу за кордон, "втечі капіталу" з реального сектора економіки;

- запобігати конфліктам між владою різних рівнів з приводу розподілу та використання ресурсів національної бюджетної системи;

- найбільш оптимально для економіки країни залучати й використовувати кошти іноземних запозичень;

- запобігати злочинам та адміністративним правопорушенням у фінансовій сфері (у тому числі легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом).

В Україні функціонує трирівнева система фінансування: бюджетне фінансування, банківські кредити та прямі інвестиції через механізми ринку капіталів. А тому особливої уваги потребує безпека усіх цих рівнів.

Тому фінансову безпеку держави поділяють на:

- бюджетну;
- валютну;
- інвестиційну;
- інфляційну;
- цінову;
- курсову та боргову.

Важливим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів є Державний бюджет України. Саме розбалансованість Державного бюджету є головним дестабілізаційним чинником кризи державних фінансів.

Найважливішими критеріями формування та виконання державного і місцевого бюджетів відповідно до вимог економічної безпеки повинні стати такі:

- відповідність бюджетної політики національним інтересам, а не інтересам політичної кон'юнктури;
- забезпечення суверенітету держави у здійсненні національної бюджетної політики;
- зміцнення держави на основі забезпечення фінансовими ресурсами можливостей реалізації її функцій у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики;
- реальність цілей бюджетної політики та створення умов для їхнього досягнення;
- забезпечення самостійності та незалежності Державного бюджету і стабільності його доходів як засобу забезпечення самостійності та незалежності центральної влади від регіонів;
- підтримка в бюджетній системі необхідного ступеня залежності регіонів від Державного бюджету;
- забезпечення цілісності та єдності бюджетної системи як фінансової основи і передумови цілісності та єдності Української держави;
- здатність бюджетної системи забезпечити єдність ринкового економічного простору, фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської та податкової систем;
- узгодженість у бюджетному процесі річних і стратегічних завдань державної політики економічного розвитку.

Україна негативно позначається на забезпеченні національної безпеки України хибна практика несвоєчасного прийняття Державного бюджету. Тому важливо законодавчо чітко регламентувати процедуру підготовки та прийняття Державного бюджету і передбачити відповідальність посадових осіб за зрив бюджетного процесу.

Інтереси суспільства, держави, особистості безпосередньо пов'язані з податковою системою. Невипадково податкова політика в сучасних умовах є важливим фактором здійснення ринкових реформ. Податковий потенціал країни визначається її економічним потенціалом. Це один зв'язок. Другий зв'язок полягає в тому, що податки прямим чином впливають на стан економіки, бюджетної системи, органів місцевого самоврядування.

Загально визнаним є той факт, що ринкова економіка може ефективно функціонувати лише за умови існування досконалої грошової системи, яка полегшує економічний розвиток, а не перешкоджає йому.

Незаперечним є вплив характеру формування грошової маси як одного з найважливіших елементів фінансової системи на рівень фінансової безпеки будь-якої держави. Природно, що для економіки країни є ненормальним як її надмірність, так і недостатність.

Під поняттям інфляційного таргетування грошей розуміють режим монетарної політики, згідно з яким офіційно проголошуються кількісні цільові орієнтири (або допустимі межі коливання цільових орієнтирів) рівня інфляції на один чи більше горизонти прогнозування, а також офіційно визнається, що низький, незмінний рівень інфляції є першочерговою кінцевою метою монетарної політики. Як зазначає американський дослідник Л. Бол, для закритих економік режим таргетування інфляції є здебільшого керуванням відсотковими ставками з метою згладжування відхилень ВВП та інфляції від їх довгострокового тренду (правило Тейлора). М. Кінг, заступник голови Банку Англії, трактує цей режим як "дисциплінарну стратегію" (constrained discretion).

Існує тісний взаємозв'язок між обсягом грошової маси в обігу, темпами її зростання та рівнем інфляції. Так, уповільнення темпів зростання грошової маси в обігу сприяє зниженню темпів інфляції. Разом з тим стримування темпів інфляції та реальне підвищення обмінного курсу національної грошової одиниці забезпечує збільшення питомої ваги коштів у національній валюті порівняно з коштами в іноземній валюті.

У свою чергу, зниження темпів інфляції викликає збільшення реального рівня відсоткових ставок та зменшення інфляційних очікувань.

Побудова системи фінансової безпеки без визначення критеріальних вимог до неї неможлива. Досягнення критеріальних вимог до фінансової безпеки визначається системою конкретних індикаторів.

Індикатор (від лат. *indico* — вказую, визначаю) — елемент, що відображає хід процесу або стан об'єкта аналізу, його якісні та кількісні характеристики.

Фінансова безпека будь-якої держави визначається характером формування бюджетів усіх рівнів, станом її платіжного балансу, співвідношенням грошей в офіційній і тіншовій економіці, кількістю і духом валютних коштів, ступенем повернення грошей, що перебувають в обігу, до банків тощо.

За допомогою розробленої науково обґрунтованої системи індикаторів можна оперативнo: аналізувати стан фінансової безпеки різних об'єктів; запобігати розвитку негативних тенденцій; вносити необхідні корективи у повсякденну та перспективну діяльність; прогнозувати розвиток подій.

У науковій літературі зустрічаються різні підходи до визначення критеріїв та індикаторів фінансової безпеки. До основних індикаторів, які характеризують фінансову безпеку держави слід відносити:

1. Індикатори бюджетного сектора:

- дефіцит державного бюджету;
- розмір дохідної частини бюджету;
- видатки бюджету (по укрупнених статтях);
- спосіб фінансування дефіциту бюджету.

2. Індикатори державного боргу:

- внутрішній борг (загалом, у відсотках до ВВП, у відсотках до доходів бюджету, витрати та джерела обслуговування внутрішнього боргу);
- зовнішній борг, витрати і джерела його обслуговування.

3. Індикатори грошово-кредитного сектора:

- стан платежів у народному господарстві;
- баланс доходів та грошових витрат населення;
- загальна грошова маса в обігу;
- грошова маса поза банками (готівка);
- грошова маса коштів на розрахункових і поточних рахунках;
- структура розміщення грошової маси — у підприємств та організацій;
- у домашніх господарствах — валютні заощадження тощо;
- кредити НБУ;
- процентні ставки;
- обсяг безготівкових розрахунків;
- розмір повернення валютних коштів з-за кордону.

4. Індикатори інвестиційної сфери:

- обсяг капітальних вкладань вітчизняних підприємств усіх форм власності;
- розмір іноземних інвестицій в акції вітчизняних підприємств;
- розмір іноземних кредитів в інвестиції.

5. Індикатори фінансової безпеки громадян:

- ВВП на душу населення;
- мінімальний рівень споживання;
- грошові доходи на душу населення;
- середньомісячна зарплата;
- рівень мінімальної пенсії;
- розмір грошових заощаджень;
- частка населення, що проживає на межі бідності, тощо.

6. Індикатори фінансової безпеки суб'єктів господарювання:

- мінімальний розмір статутного фонду;
- величина активів;
- ліквідність;
- платоспроможність;
- оборотність активів;
- коефіцієнт рентабельності капіталовкладень;
- розмір інвестицій;
- рівень оподаткування;
- розмір оборотного капіталу тощо.

7. Індикатори фінансової безпеки держави:

- розмір ВВП і НД;
- співвідношення обсягу фінансових ресурсів держави і ВВП;
- частка перерозподілу ВВП через бюджет;
- загальний обсяг фінансових ресурсів;
- рівень і темпи інфляції;
- реальний обмінний курс гривні;
- обсяг валютних резервів;
- рівень бюджетного дефіциту;
- розмір державного боргу;
- співвідношення державного боргу до ВВП тощо.

Створення ефективної системи фінансової безпеки в Україні передбачає вирішення широкого кола проблем, що стосуються формування критеріїв фінансової безпеки, національних інтересів у царині фінансів, постійний моніторинг чинників, які викликають загрозу фінансовій безпеці держави, суб'єктів господарювання, населення, а також вжиття заходів запобігання та подолання.

Інформація — відомості, знання. Інформація у широкому розумінні — результат відображення одного об'єкта в іншому, що використовується у подальшому для формування управлінських впливів. Це відображення (інформаційна модель) об'єкта. Цільова функція інформації полягає в її здатності впливати на процеси управління. Взаємозв'язок понять "інформація" і "управління" базується на теоретичній аксіомі, відповідно до якої інформація є вираженням якоїсь відмінності. У практичному змісті інформація — це відомості про осіб, предмети, факти, події, явища або процеси безвідносно до форми їхнього подання.

Інформаційна безпека — це захищеність інформаційних систем і інформаційних ресурсів від зовнішніх та внутрішніх загроз, що ускладнюють ефективне використання інформації суспільством, державою, окремими індивідуумами.

Застосування прихованої інформації задля маніпулювання психікою населення, реклами іноземних товарів і послуг, створення позитивного іміджу іноземних держав, окремих політичних діячів, підприємств — далеко не повний перелік можливостей використання інформації для погіршення стану економічної безпеки та рівня політичної стабільності в Україні, що використовуються зараз проти її населення. Різноманітність та розгалуженість засобів надання інформації практично унеможливорює повне знешкодження негативного впливу супротивників незалежної України. Саме тому інформаційну безпеку розглядають як невід'ємну частину політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки України. Фахівці у сфері інформаційних технологій одноставні у тому, що, як у свій час досягнення ядерної фізики викликали небезпеку ядерної війни, так і поширення

інформатизації (комп'ютеризації) стало джерелом дуже широкого кола загроз суспільству, державі та людині.

Зовнішньоекономічну безпеку можна визначити як спроможності держави протистояти впливу екзогенних негативних факторів і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому розподілі праці для створення сприятливих умов розвитку національної економіки.

Основними принципами здійснення зовнішньоекономічної безпеки в Україні є:

- верховенство закону в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності;
- захист національних економічних інтересів та економічного суверенітету України;
- узгодженість економічних інтересів окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та економічних інтересів держави;
- своєчасність та адекватність заходів щодо усунення та нейтралізації загроз національним економічним інтересам;
- рівноправність відносин між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- дотримання загальновизнаних норм і принципів міжнародного права у зовнішньоекономічній діяльності;
- вирішення торгових спорів шляхом консультацій і переговорів;
- системність та еволюційність відкривання національної економіки.

Процес "відкривання" національної економіки повинен відбуватися шляхом її структурної перебудови, поетапно і зважено, з урахуванням особливостей України. Слід відзначити, що абсолютно відкритої економіки, тобто такої, коли без будь-яких обмежень через державні кордони здійснюється рух товарів, капіталів і робочої сили, не має жодна країна світу. Всюди, виходячи з національних інтересів, уряди відповідних країн регулюють зовнішньоекономічну діяльність. Процес відкривання економіки повинен відповідати стану конкурентоспроможності національної економіки, інакше під тиском сильних іноземних конкурентів вітчизняні виробники будуть усунені з внутрішнього ринку.

Рівень забезпечення зовнішньоекономічної безпеки можна визначити за такими показниками:

- коефіцієнт відкритості національної економіки (відношення обсягу зовнішньої торгівлі, тобто експорту та імпорту, до ВВП);
- коефіцієнт покриття імпорту експортом;
- відношення обсягу експорту до ВВП;
- відношення обсягу імпорту до ВВП;
- сальдо зовнішньоторговельної діяльності;
- товарна структура експорту та імпорту;

- товарна структура критичного імпорту;
- співвідношення між обсягами залученого капіталу та експортом вітчизняного капіталу;
- співвідношення цін на зовнішньому і внутрішньому ринках;
- енергомісткість та матеріаломісткість експорту;
- співвідношення між обсягами національного виробництва та експорту до певних країн;
- вплив виробництва експортної продукції на екологію;
- питома вага експорту наукомісткої продукції в загальному обсязі експорту;
- питома вага імпорту наукомісткої продукції в загальному обсязі імпорту;
- частка експорту на душу населення;
- частка іноземних інвестицій у ВВП;
- співвідношення тарифного і нетарифного регулювання. Надзвичайно важливо здійснювати постійний моніторинг зазначених основних показників для визначення поточного стану забезпечення зовнішньоекономічної безпеки.

Щодо інтеграції України у світову економіку, то, з одного боку, значна частка її експорту у світовій торгівлі дає змогу впливати на інші країни, а з іншого — проникнення іноземного капіталу в національну економіку посилює вплив на її економічний розвиток ззовні.

Для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України пріоритетними завданнями державної політики повинні стати:

- підтримка вітчизняних експортерів, розробників імпортозамінних товарів і виробників конкурентоспроможної продукції;
- створення ефективної банківської та гнучкої кредитної системи, гарантування прав власників валютних коштів;
- створення інфраструктури зовнішньої торгівлі та сучасної системи її інформаційного забезпечення;
- проведення гнучкої експортно-імпортної політики;
- удосконалення механізмів державного регулювання зовнішньої торгівлі;
- диверсифікація експорту та імпорту.

Тема 7. Рівні та об'єкти економічної безпеки країни

1. Рівні економічної безпеки

2. Складові економічної безпеки:

2.1. Сутність макроекономічної безпеки

2.2. Сутність фінансової безпеки

2.3. Сутність зовнішньоекономічної безпеки

2.4. Сутність інвестиційної безпеки

2.5. Сутність енергетичної безпеки

2.6. Сутність соціальної безпеки

2.7. Сутність виробничої безпеки

2.8. Сутність продовольчої безпеки

Основними елементами економічної безпеки є:

- економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Сутність економічної безпеки можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України можна віднести:

- верховенство закону під час забезпечення економічної безпеки;
- додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;
- взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
- пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;

- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: міжнародного, національного, рівня окремо узяті господарської структури, особистості.

Під міжнародною економічною безпекою розуміють такий стан світової економіки, за якого забезпечуються взаємовигідне співробітництво країн у вирішенні національних і глобальних проблем людства, вільний вибір і здійснення ними незалежної стратегії соціально-економічного розвитку при активній участі в міжнародному поділі праці. Міжнародна економічна безпека забезпечується за допомогою створеної світовим співтовариством системи міжнародних економічних організацій — МВФ, МБРР, ВТО тощо. При цьому важливу роль у вирішенні проблем економічної безпеки відіграють партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів та послуг, облік взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини з менш розвинутими країнами.

Правові гарантії здійснення міжнародної економічної безпеки полягають у визнанні;

- принципів рівноправності держав поза залежністю від соціального і політичного ладу;
- свободи вибору шляхів розвитку і форм організації економічного життя;
- взаємовигідного співробітництва і вільного розвитку економічних, фінансових, науково-технічних та інших мирних відносин між державами з метою економічного і соціального прогресу;
- мирного врегулювання економічних суперечок без застосування сили.

Під економічною безпекою країни розуміють не тільки захищеність розглянутих вище національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. Економічна безпека країни відносна, навіть у найбільш економічно розвинутих і соціально стабільних країнах зі сталим політичним режимом можливі зовнішні несприятливі впливи. У процесі інтернаціоналізації виробництва, включення національної економіки у світове господарство, економічна безпека країни дедалі тісніше пов'язується з міжнародною економічною безпекою.

Під економічною безпекою регіону розуміється насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури. В основі економічної безпеки регіону як категорії відображаються регіональні інтереси (забезпечення і підтримка гідного рівня життя населення, раціональне використання наявного

економічного потенціалу, реалізація незалежної соціально-економічної політики регіону, збалансованість та інтегрованість у фінансову систему країни) і необхідність їхнього захисту від різноманітних внутрішніх (що виникають у межах регіону) і зовнішніх (з боку проведеної економічної політики держави, адміністрацій інших регіонів, іноземних держав) загроз при дотриманні балансу із загальнонаціональними інтересами.

Стосовно економічної безпеки регіонів доцільним є поділ категорії на такі складові: енергетична безпека, фінансова, інвестиційна, інноваційна та соціальна. Кожен із цих компонентів охоплює основні економічні процеси і дає уявлення про їх перебіг у конкретному сегменті економіки (рис. 1.2).

Під економічною безпекою підприємства розуміють стан найбільш ефективного використання його ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування як у теперішній час, так і в майбутньому. Важливими умовами та елементами у забезпеченні нормального функціонування підприємства є: оцінювання та управління економічними ризиками, загальний стан економіки.

Під економічною безпекою особистості розуміють такий стан життєдіяльності людини, за якого забезпечуються правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків. Найбільш серйозними видами економічних загроз особистості є порушення прав споживача, невивплата пенсій і заробітної плати, безробіття, непоправне знецінення заощаджень, рекет, шахрайство тощо. Економічна безпека особистості багато в чому визначається станом національної економіки.

Об'єктами економічної безпеки є держава, суспільство, громадяни, підприємства, установи та організації, території, окремі складові економічної безпеки. Основним суб'єктом економічної безпеки виступає держава, яка здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. У системі економічної безпеки визначальну роль відіграють національні економічні інтереси, їх пріоритети. Для визначення національних економічних інтересів необхідним є: аналіз поточного стану економіки та виявлення тенденцій розвитку; моделювання і прогнозування соціально-економічного розвитку; корегування заходів державного регулювання з метою досягнення бажаних цілей. У зазначених діях особливо важливою є розробка системи економічних показників, які б надавали кількісну оцінку соціально-економічного розвитку країни. Їх обов'язково треба відображати в діючій статистиці.

Тема 8. Методичні підходи до оцінки економічної безпеки країни

- 1. Критерії економічної безпеки.**
- 2. Система показників та індикаторів економічної безпеки.**
- 3. Граничні (порогові) значення показників економічної безпеки країни.**
- 4. Методика оцінки стану економічної безпеки країни.**
- 5. Методики обчислення складових економічної безпеки країни.**
- 6. Методики обчислення інтегрального показника стану економічної безпеки країни.**

Критерій економічної безпеки — це оцінка стану економіки з погляду найважливіших процесів, що відображають сутність економічної безпеки. Критерій — ознака, на підставі якої виробляється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки. З огляду на це, критеріальна оцінка безпеки містить у собі оцінки:

- ресурсного потенціалу та можливостей його розвитку;
- рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці та його відповідності рівневі в розвинутих країнах, а також рівневі, за якого загрози внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентноздатності економіки;
- цілісності території та економічного простору;
- суверенітету, незалежності й можливості протистояння зовнішнім загрозам;
- соціальної стабільності й умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів.

Сутність економічної безпеки реалізується також у системі показників — індикаторів економічної безпеки. Розрізняють: економічні, соціальні, фінансові індикатори. Серед них: рівень, якість і тривалість життя; темпи інфляції; обсяг грошової маси; рівень безробіття; рівень депопуляції; валовий внутрішній продукт (ВВП); економічне зростання; дефіцит бюджету; державний борг; інтегрованість у світову економіку; сальдо експорту-імпорту; енергетична залежність; розмір золотовалютних резервів; обсяг тіньової економіки.

Для економічної безпеки важливе значення мають не стільки самі показники, скільки їхні граничні значення. Граничні значення — це граничні величини, недотримання яких перешкоджає нормальному ходові розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій у сфері економічної безпеки. Важливо підкреслити, що найвищий рівень безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в певних допустимих межах і має свої граничні значення.

Ознакою порогового значення індикатора є момент втрати відповідним економічним процесом функцій, що відводяться йому у відтворювальній

системі. Наприклад, діапазон зміни валютного курсу має забезпечувати виконання ним функцій регулювання зовнішньоторговельного сальдо; величина позичкового процента має бути достатньою для насичення транзакційного попиту на гроші та переходу на ділянку попиту на "довгі гроші", а розмір грошової маси повинен бути достатнім для обслуговування нею господарських оборотів; величина і структура податкового навантаження мають забезпечувати виконання податками стимулюючої і регулювальної функцій тощо.

Динамічність конкретних порогових величин індикаторів економічної безпеки породжує значні труднощі для їхнього апріорного визначення, тому вони навряд чи можуть бути визначеними на певний тривалий термін, тим більше — запозичені з досвіду інших країн світу.

Економічна безпека оцінюється за певними критеріями — показниками-індикаторами. Найважливішими з них є: структура ВВП, обсяг і темпи розвитку промисловості, обсяг і динаміка інвестицій; природно-ресурсний виробничий і науково-технічний потенціали країни; ефективність використання ресурсів; конкурентоспроможність економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках; темпи інфляції; рівень безробіття; якість життя, тобто ВВП на душу населення, ступінь диференціації доходів, забезпеченість населення матеріальними благами й послугами; дефіцит бюджету та державного боргу; енергетична залежність; інтегрованість у світову економіку. Важливе значення для економічної безпеки мають не самі критеріальні показники, а їх порогові значення, тобто граничні величини, перевищення яких загрожує економічній безпеці. Слід зазначити, що не за всіма переліченими показниками визначені такі граничні припустимі значення. Так, нормальний циклічний спад ВВП становить 5—15% від його потенціального значення. Пороговим спадом ВВП вважають 30 %, за умов вищого спаду втрати можуть бути незворотними. Нормальним рівнем інфляції вважається середньорічний темп зростання цін на 5—6%. У разі інфляції в 6—10 % необхідно вживати спеціальні обмежувальні заходи. Зі світового досвіду відомо, що в період радикальних перетворень рівень безробіття може досягати 15—20%. Однак такий рівень не повинен триматися більше 3—5 років. Пороговим рівнем безробіття вважається 10 %. Розрив у доходах 10 % найбагатших та 10 % найбідніших верств населення не повинен перевищувати 6—8 разів. А індикатор концентрації доходів (коефіцієнт Джині) у розвинутих країнах становить 0,15—0,17. Якщо ж співвідношення у доходах 10% найбільш забезпечених і 10 % найменш забезпечених груп населення перевищує 1 : 10 (тобто досягає двозначних цифр), то суспільству загрожує соціальна нестабільність. Коли частка населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, досягає 8—10 %, це призводить до виникнення тривалої кризи та стагнації. Суттєве значення має структура за джерелами їх утворення. В розвинутих країнах частка заробітної плати в особистих доходах становить 60—

65 %, а доходи від підприємницької діяльності (за винятком оплати праці), операцій з нерухомістю, дивідендів від внесків та акцій не перевищують 20 %.

Одним із пріоритетів макроекономічної політики є забезпечення сталого, пропорційного зростання. Вирішення цієї проблеми потребує передбачення ймовірності виникнення дестабілізуючих процесів, яке базується на використанні системи випереджувальних індикаторів виявлення диспропорцій. У розвинутих країнах для передбачення дестабілізації економіки широко застосовуються прогнозні моделі, які ґрунтуються на випереджувальних показниках. Але такі моделі дають відповідь лише на одне запитання: що очікується у найближчій перспективі — уповільнення чи прискорення, індикаторами чого є ВВП. Для стабільних економічних систем цього досить, щоб вирішити, які важелі використовувати для підтримання ділової активності. Це пояснюється тим, що в розвинутих економіках усі ринкові механізми налагоджені та діють чітко. Для країн із перехідною економікою прискорення чи уповільнення розвитку на певному етапі реформування є нормою. Тому спрогнозувати за випереджувальними індикаторами динаміку ВВП для трансформаційних систем є необхідним, але не достатнім елементом діагностики стану економіки. Крім того, якщо в перехідних економіках і відбувається уповільнення або падіння зростання, то причин цьому може бути безліч — від звичайного впливу фаз економічного циклу основних торговельних партнерів до неправильно прийнятих політичних рішень щодо реформування економіки або неефективна дія ще не повністю сформованих ринкових механізмів. Тому іншим елементом, більш необхідним для країн з перехідною економікою, стає система виявлення диспропорцій розвитку, яка в оперативному режимі ідентифікує проблеми, що можуть призвести до порушення рівноваги. Відповідно до цих проблем розробляються та обґрунтовуються рекомендації та заходи стабілізаційної політики. Система діагностики стану економіки складається з трьох компонентів: макроекономічного прогнозу; моніторингової системи виявлення диспропорцій; рекомендацій економічної політики щодо вирішення виявлених за допомогою перших двох компонентів проблем. Сутність системи виявлення диспропорцій полягає в тому, що проблеми, які обмежують потенційні можливості розвитку (криза, шок), визначаються шляхом щомісячного чи щоквартального моніторингу основних параметрів економічних процесів та їх порівняння із середніми значеннями за певний попередній період (стабільності) і за весь час спостереження. Відхилення цих параметрів від середньостабільного значення будуть вказувати на загострення проблеми або її вирішення. Оскільки параметри рівноваги притаманні ринкам, а не секторам економіки, система виявлення диспропорцій доповнює секторний поділ ринковим розрізом і має ринково-секторну побудову. Отже, в результаті використання системи виявлення диспропорцій протягом року в режимі щомісячного чи щоквартального аналізу, включаючи і піврічні оцінки,

визначаються параметри макроекономічної рівноваги з оцінкою того, наскільки встановлена рівновага є максимально прийнятною для розвитку секторів економіки та чи існують загрози дестабілізації ситуації. Для цього система повинна мати два блоки. Перший — це блок індикаторів динамічного моніторингу параметрів розвитку ситуації на макроринках. Другий — блок основних диспропорцій. Тут через відомі з моделі кругообігу ресурсів, продуктів і доходу міжсекторні взаємозв'язки всіх ринків та суб'єктів економіки встановлюються можливі механізми поширення диспропорцій у секторах економіки, а не лише ринках. Спочатку визначається коло індикаторів першого. Найважливішим показником цього блоку є валовий внутрішній продукт (ВВП). Всі індикатори фінансового ринку та ринку праці є підпорядкованими і націлені на виявлення проблем в економіці, які негативно впливатимуть на динаміку ВВП та його компонентів. Ключову позицію (навіть за кількістю індикаторів) займає фінансовий ринок. З того часу, як гроші стали універсальним мірилом вартості, цей ринок завжди відіграватиме найважливішу роль у кругообігу товарів та послуг в економіці. Відібрані індикатори фінансового ринку не лише відображають стан рівноваги, а й характеризують державну політику, спрямовану на досягнення фінансової стабілізації економіки. У системі індикаторів є показники, що відображають інфляційні процеси, оскільки інфляція в країнах з перехідними економіками перетворюється в одну з найгостріших проблем. Крім того, в цих країнах дана проблема залишається мало вивченою в усій різноманітності її проявів та взаємозв'язків, вона вкрай обмежує набір альтернативних варіантів розвитку економіки в перехідному періоді. Важливе значення для оцінки розвитку економіки, рівня життя населення мають індикатори ринку праці. І, незважаючи на той факт, що і фінансовий ринок, і ринок праці в моніторинговій системі мають підпорядковане значення, вивчаючи їх динаміку в певному періоді, можна робити висновки щодо ефективності соціальної політики уряду. Таким чином, протягом року за цією системою індикаторів можна здійснювати динамічний моніторинг як основних параметрів економічної рівноваги, так і основних напрямів економічної політики та наслідків їх реалізації. Саме це і дозволяє проводити аналіз проблем в економіці, випереджувальний аналіз виникнення можливих диспропорцій, основні з яких згруповані у другому блоці. Це те коло проблем, на які дає можливість звернути увагу система індикаторів. Виходячи з виявлення проблем економіки країни формуються рекомендації щодо напрямів макроекономічної політики з їх вирішення. Для обґрунтування стабілізаційних заходів ураховуються якісні критерії їх оцінки, до яких належать: динаміка ВВП, інвестиції, відношення готівки грошей до депозитів, мультиплікаторів грошового та депозитного: дефіцит бюджету, інфляційні процеси; реакція домашніх господарств, державного та підприємницького секторів

Тема 9. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці країни.

- 1. Сутність національних економічних інтересів.*
- 2. Класифікація національних економічних інтересів.*
- 3. Найбільш пріоритетні національні економічні інтереси.*
- 4. Теоретична сутність загроз економічній безпеці.*
- 5. Класифікація загроз економічній безпеці країни.*
- 6. Фактори, які впливають на стан економічної безпеки країни.*

Визначення національних економічних інтересів має першочергове значення під час створення системи економічної безпеки, яка є складовою цілісної системи національної безпеки України, оскільки від цього залежить вироблення ефективних засобів їх реалізації та захисту.

Національні економічні інтереси невіддільні від історії і традицій українського народу, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей.

Національний економічний інтерес – сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, що виявляються в єдності різних економічних інтересів нації й відображають суспільні потреби, задоволення яких забезпечує ефективний, стабільний соціально-економічний розвиток країни та формує конкурентоспроможну національну економіку.

У ролі виразника і гаранта захисту НЕІ повинна виступати держава. В аналітичній та прогностичній діяльності відповідні державні органи повинні визначати НЕІ, досліджувати їхню взаємодію, співвідношення пріоритетності тощо.

Можна застосувати таку класифікацію національних економічних інтересів:

1. За ступенем важливості:
 - життєво важливі; стратегічні; тактичні.
2. За тривалістю дії:
 - довготривалі; середньотривалі; короткотривалі.
3. За характером зіткнення:
 - паралельні; конфронтаційні; розбіжні; спільні.
4. За місцем дії:
 - внутрішні; зовнішні.
5. За ступенем реалізації:
 - нереалізовані; частково реалізовані; реалізовані.
6. За сферами розповсюдження:

- виробничі; фінансові; експортно-імпортні; технологічні; інституційні; військово-економічні; соціально-економічні; демографо-економічні; еколого-економічні та ін.

Для створення цілісної системи НЕІ та її ефективного функціонування насамперед необхідно:

- створити відповідну нормативну базу;
- моніторити НЕІ та їхнє моделювання;
- створити банк даних щодо НЕІ;
- забезпечити баланс НЕІ та їхнє гармонійне поєднання.

Найбільш пріоритетними національними економічними інтересами є:

- створення надійної системи економічної безпеки України;
- створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки;
- забезпечення альтернативних джерел надходження нафти і газу;
- створення потужного військово-промислового комплексу; збереження та розвиток інтелектуального й науково-технічного потенціалів України;
- вирішення державою соціальних проблем;
- побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигоди тощо.

До найпріоритетніших економічних інтересів належать: створення самодостатньої соціально орієнтованої економіки; збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалу; забезпечення економічно безпечних умов життєдіяльності суспільства; побудова рівноправних і взаємовигідних економічних відносин з іншими державами.

Формування довгострокової стратегії економічної безпеки також передбачає формулювання основних загроз економічної безпеки. При цьому під загрозою економічній безпеці розуміють сформовані в суспільстві економічні й інші умови, здатні прямо або опосередковано впливати на економічну безпеку суб'єкта господарювання (галузі економіки, економічної території, національної економіки загалом) у теперішньому або найближчому майбутньому. Загрозами економічній безпеці України слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

Загрозами економічній безпеці країни є сукупність умов і чинників, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільству, державі, ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів. Вирізняють внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці країни. Основними внутрішніми загрозами слід вважати: у науково-технічній сфері: руйнування науково-технічного потенціалу, зменшення

науково-технічних розробок, скорочення потенціалу фундаментальної науки, невизначеність державної науково-технічної політики, вплив наукових кадрів за кордон або в іншу сферу діяльності; в економічній сфері: скорочення обсягів виробництва у провідних галузях, розрив господарських зв'язків, монополізація економіки, криміналізація суспільства, наявність структурних диспропорцій, великий внутрішній борг, високий рівень зношеності основних фондів, енергетична криза, низький рівень продуктивності праці та інвестиційної діяльності; високий рівень інфляції та безробіття, зростання «тіньової» економіки, низький платоспроможний попит населення, цінові диспропорції між промисловістю та сільським господарством, загроза втрати продовольчої незалежності країни, масове ухиляння від сплати податків; у соціальній сфері: поглиблення диференціації доходів, бідність, погіршення структури харчування, зменшення доступності освіти та медичних послуг, погіршення якості життя, соціальна незахищеність значних верств населення, зниження народжуваності, зростання смертності, неконтрольовані міграційні процеси. До зовнішніх загроз економічній безпеці країни належать: економічна залежність від імпорту, від'ємне зовнішньоторговельне сальдо, нераціональна структура експорту — надмірний вивіз сировинних ресурсів; втрата позицій на зовнішніх ринках; зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів; неконтрольований вплив валютних ресурсів за кордон, розміщення їх в зарубіжних банках. Виходячи з пріоритетних національних інтересів і загроз економічній безпеці країни визначаються заходи державної політики економічної безпеки, які охоплюють науково-технічну, економічну, соціальну сфери, а також політику, воєнну, екологічну, інформативну сфери для забезпечення в цілому національної безпеки країни.

Водночас загрози можна згрупувати в такі блоки:

1. Зростання майнової, фінансової і матеріальної диференціації населення, підвищення рівня його бідності, що ведуть до дестабілізації соціального порядку. Серед факторів, що вплинули на становлення такої ситуації в українському суспільстві, насамперед хотілося б виділити:

- різке розшарування суспільства на вузьке коло багатих і переважну масу бідних, невпевнених у своєму майбутньому людей;

збільшення частки бідних прошарків населення в міському середовищі порівняно з сільською місцевістю, що сприяє появі соціальної та кримінальної напруженості і створює сприятливе підґрунтя для поширення нових для України негативних явищ (наркоманія, організована злочинність, проституція тощо);

- зростання безробіття, що веде до соціальних конфліктів;
- нерегулярна виплата заробітної плати, зупинка підприємств.

2. Деформація структури економіки України, що відбулася з таких причин:

- зростання паливно-сировинної орієнтації національного господарства;

- відставання розвідки запасів корисних копалин від їхнього видобутку;
- слабка конкурентоздатність продукції більшості вітчизняних товаровиробників;
- згорання виробництва в стратегічних і життєво важливих галузях обробної промисловості, передусім у машинобудуванні;
- зниження ефективності, руйнування технологічної єдності наукових досліджень і розробок, розвал сформованих наукових колективів і на цій основі підлив науково-технічного та військово-технічного потенціалу;
- захоплення іноземними компаніями внутрішнього ринку основних видів товарів народного споживання;
- скуповування за необґрунтованими цінами іноземними компаніями українських підприємств з метою витіснення вітчизняної продукції і виробника за наявності дешевої робочої сили як із зовнішнього, так і з внутрішнього ринку;
- збільшення зовнішнього боргу і пов'язане з цим збільшення витрат бюджету на його погашення.

3. Посилення нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, викликане такими факторами, як:

- об'єктивні розходження в рівні соціально-економічного розвитку регіонів, наявність депресивних, кризових і відсталих в економічних відносинах районів на тлі структурних зрушень у промисловому виробництві, що супроводжуються різким зменшенням частки обробних галузей;

4. Криміналізація суспільства і господарської діяльності. Основними факторами цієї загрози є:

- зростання безробіття, оскільки значна частина злочинів скоюється особами, які не мають постійного джерела доходу;
- тісний зв'язок частини чиновників органів державної влади з організованою злочинністю, можливість доступу кримінальних структур до управління визначеною частиною суспільного виробництва і їхнє проникнення до різних владних структур;
- зниження системи державного контролю, результатом якого стало розширення діяльності кримінальних структур на внутрішньому фінансовому ринку, у сфері приватизації, експортно-імпортних операцій тощо.

Вихідним пунктом розроблення стратегії завжди є визначення кінцевої мети, тієї соціально-економічної моделі, що повинна скластися внаслідок реформ. Як основні параметри кінцевої мети реформування економіки, що, зрозуміло, підлягають конкретизації й уточненню за окремими етапами і термінами, повинні бути обрані:

- орієнтація економіки на вирішення соціальних завдань, досягнення високої якості життя, створення інститутів і механізмів, що дозволяють поєднати економічну ефективність та соціальну справедливість;

- створення високоефективної економіки, гнучких і сприйнятливих до науково-технічних нововведень, до постійно мінливих суспільних і особистих потреб.

Загрози економічній безпеці можна класифікувати за такими параметрами:

- За місцем виникнення: внутрішні; зовнішні.
- За ступенем небезпеки: особливо небезпечні; небезпечні.
- За можливістю здійснення: реальні; потенційні.
- За масштабами здійснення: загальнонаціональні; локальні; індивідуальні.
- За тривалістю дії: тимчасові; постійні.
- За сферою спрямування: виробничі; фінансові; експортно-імпортні; технологічні; інституційні; військово-економічні; соціально-економічні; демографо-економічні; еколого-економічні та ін.
- За ставленням до них: об'єктивні; суб'єктивні.
- За характером спрямування: прямі; непрямі.

Тема 10. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки країни

- 1. Сутність економічної безпеки регіону.***
- 2. Складові економічної безпеки регіону.***
- 3. Показники стану економічної безпеки регіону та методика їх оцінювання.***
- 4. Загрози економічній безпеці регіону.***

Економічна безпека регіону – це здатність регіональної економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, тобто стійкого економічного зростання, максимально забезпечувати прийнятні умови життя та розвитку особистості для більшості населення. Економічна безпека на регіональному рівні – це також спроможність економіки протистояти дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх соціально-економічних чинників, а також не створювати загрози для інших елементів регіону та зовнішнього середовища. Економічна безпека регіону – це діапазон рівнів економічних і соціальних показників, у межах яких регіон протягом довготривалого періоду розвивається стійко.

Складовими економічної безпеки на регіональному рівні є:

- виробнича, яка характеризується наявністю ресурсної бази, умовами, що забезпечують інтеграційні процеси, сформованістю системи відтворення з урахування спеціалізації регіону;

- фінансова, що характеризується стійкістю фінансової та регіональної бюджетної системи, здатністю забезпечити соціально-економічну стабільність і розвиток регіону;

- науково-технічна – динамікою впровадження результатів НТП у соціально-економічну сферу, рівнем модернізації виробництва, кваліфікацією та чисельністю персоналу, зайнятого в наукових дослідженнях і розробках;

- соціально-демографічна – рівнем соціальної диференціації суспільства, рівнем бідності, депопуляції населення, доступності освіти, культури, медичного обслуговування, житла, послуг зв'язку тощо;

- реструктуризація регіонального ринку праці – галузевою регіональною спеціалізацією, зміною потреби у фахівцях відповідної кваліфікації, рівнем безробіття, системою завдань і функцій, що реалізуються спеціалістами;

- громадська – у відсутності криміналізації суспільства, тіньової економіки, корупції тощо;

- продовольча – рівнем забезпеченості регіону продовольством, якістю продуктів харчування;

- екологічна – її порушення проявляються в перевищенні допустимих норм забруднення довкілля, у великих витратах на ліквідацію наслідків техногенних катастроф.

На стан економічної безпеки регіону впливають багато факторів із різнополярним вектором дії, тобто вони перешкоджають або сприяють забезпеченню безпеки. Проте неправильне або несвоєчасне регулювання дії чинників безпеки може викликати зміну їх станів, внаслідок чого вони набувають дестабілізуючу властивість із високим ступенем невизначеності, що розглядається як загроза економічної безпеки. Отже, необхідність управління економічною безпекою обумовлена потребою недопущення переростання чинників у загрозу безпеки, запобігання кризовим ситуаціям, гарантія стабільного рівня об'єкту безпеки, мінімізації можливих економічних збитків. Забезпечення економічної безпеки повинно передбачати: класифікацію дестабілізуючих чинників безпеки і контроль над ними; ідентифікацію загрози внаслідок втрати контролю над чинником; розробка та виконання заходів щодо подолання загроз.

За процесним підходом управління економічною безпекою – безперервна взаємозв'язана послідовність дій (функцій управління), спрямованих на забезпечення економічної безпеки. До основних функцій управління економічною безпекою відносяться формування цілей розвитку об'єкту управління та розробку стратегії їх досягнення (програми дій). Слід відрізнити наступні типи стратегій забезпечення економічної безпеки, зокрема такі, що спрямовані на: недопущення перетворення чинників дестабілізації в загрозу безпеки; припинення дії вже існуючих загроз; відновлення безпечного стану об'єктів (компенсацію збитків). Перший та другий тип стратегій орієнтовані на

попередження загроз і протидію (їм віддається перевага), остання – на компенсацію діями та відповідними механізмами збитків об'єктам економічної безпеки.

Тема 11. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства

- 1. Сутність економічної безпеки підприємництва.*
- 2. Завдання економічної безпеки підприємництва.*
- 3. Передумови та чинники зміцнення економічної безпеки підприємництва.*
- 4. Критерії та індикатори економічної безпеки підприємництва.*

Економічна безпека підприємства – це захист діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності. Крім того, економічна безпека підприємства – найефективніше використання ресурсів, які забезпечують стабільне функціонування підприємства.

Економічну безпеку підприємства визначають (рис.11.1):

1. Як захист проти економічних злочинів. Дуже часто забезпечення ЕБП зводять до протистояння, захисту від різного роду економічних злочинів (від крадіжки, шахрайства, фальсифікації, промислового шпигунства і т. д.). Виконувати аналіз комплексу цих загроз надзвичайно важливо, але обмежувати поняття економічної безпеки підприємства лише загрозами з різним рівнем деталізації не можна, особливо зважаючи на те, що це поняття є набагато ширшим та змістовним.

2. Як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Підприємство – це, в першу чергу, об'єкт економічних відносин. Власник підприємства в першу чергу зацікавлений у отриманні прибутку, тобто безпека носить чисто економічний характер. Утім, міркування про економічну доцільність ведення боротьби з загрозами викличе інтерес власника, оскільки це безпосередньо зачіпає його матеріальні інтереси.

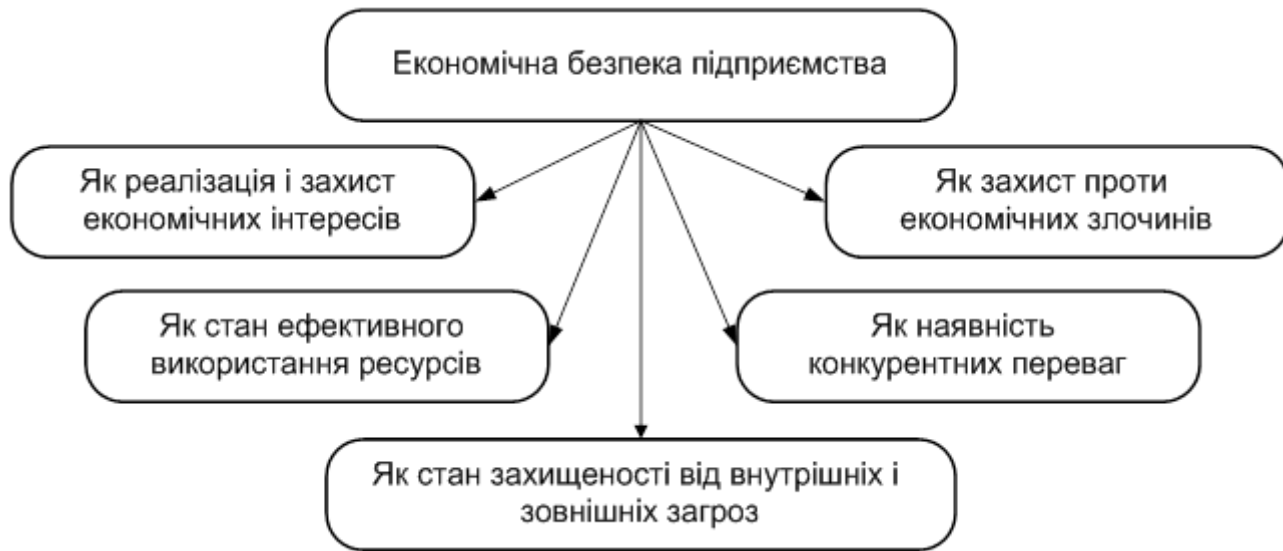

Рис. 11.1. Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства»

3. Як стан ефективного використання ресурсів або потенціалу. Підхід, який намагається уникнути вживання поняття загрози у визначенні ЕБП, базується на економічних поняттях досягнення мети, функціонування підприємства, тобто є ресурсно-функціональним підходом. Згідно цього підходу, *економічна безпека підприємства* – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому.

4. Як наявність конкурентних переваг. Підхід, прихильники якого вважають, що наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням забезпечать йому певний рівень економічної безпеки.

5. Як реалізація і захист економічних інтересів. Відносно більш новий підхід, що заснований на реалізації і захисті економічних інтересів підприємства

В основі розробки комплексної системи забезпечення економічної безпеки діяльності підприємства повинна лежати певна концепція, яка включає мету, завдання, принципи діяльності, об'єкт і суб'єкт, стратегію і тактику. *Мета* цієї системи – мінімізація зовнішніх і внутрішніх загроз економічному стану суб'єкта підприємництва, у тому числі його фінансовим, матеріальним, інформаційним, кадровим ресурсам. У процесі досягнення поставленої мети здійснюється вирішення конкретних завдань, які об'єднують усі напрямки забезпечення безпеки:

1. ефективне прогнозування загроз економічної безпеки підприємства;
2. організація попередження впливуможливих загроз;
3. виявлення, аналіз і оцінка існуючих загроз економічної безпеки;
4. прийняття рішень та реагування на існуючі загрози;

5. вдосконалення системи забезпечення економічної безпеки підприємництва.

Об'єктом системи в цілому виступає стабільний економічний стан діяльності фірми в поточному і перспективному періоді. Конкретними ж об'єктами захисту виступають фінансові, матеріальні, інформаційні та кадрові ресурси.

Суб'єкт даної системи носить більш складний характер, оскільки його діяльність характеризується не тільки особливостями і характеристиками об'єкта, а й специфічними умовами зовнішнього середовища. Тому можна виділити дві групи суб'єктів, що забезпечують економічну безпеку підприємництва: зовнішні суб'єкти органи законодавчої, виконавчої та судової влади, покликані забезпечувати безпеку всіх без винятку законослухняних учасників підприємницьких відносин та внутрішні суб'єкти(особи, які безпосередньо здійснюють діяльність із захисту економічної діяльності підприємства). Суб'єкти, що забезпечують економічну безпеку підприємництва, здійснюють свою діяльність на основі певної стратегії і тактики.

Стратегія – це довгостроковий підхід до досягнення мети. Для забезпечення економічної безпеки підприємства застосовуються функціональні стратегії безпеки:

1. Стратегія економічної безпеки включає, перш за все, систему превентивних заходів, реалізовану через регулярну, безперервну роботу всіх підрозділів суб'єкта підприємницької діяльності з перевірки контрагентів, аналізу передбачуваних угод, експертизі документів, виконання правил роботи з конфіденційною інформацією і т. п. Служба безпеки в даному випадку виступає в ролі контролера.

2. Стратегія реактивних заходів застосовується у разі виникнення або реального здійснення будь-яких загроз економічної безпеки підприємництва. Ця стратегія, заснована на застосуванні ситуаційного підходу і врахуванні всіх зовнішніх і внутрішніх чинників, реалізується службою безпеки через систему заходів, специфічних для даної ситуації.

Ефективне управління економічною безпекою підприємства засноване на таких **принципах** :

1. Принцип законності – уся діяльність підприємства носити законний характер.

2. Принцип економічної доцільності – необхідно організовувати захист тільки тих об'єктів, витрати на захист яких менші, ніж втрати від реалізації загроз за цими об'єктами.

3. Поєднання превентивних та реактивних заходів економічної безпеки. **Превентивними** вважаються заходи попереджувального характеру, що дозволяють не допустити виникнення або реалізацію загроз економічній

безпеці. **Реактивні** – це заходи, які приймаються при реальному виникненні загроз або необхідності мінімізації їх негативних наслідків.

4. Принцип безперервності – функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємництва має здійснюватися постійно.

5. Принцип диференційованості – вибір заходів з подолання загроз, що виникають, відбувається залежно від характеру загрози і ступеня тяжкості наслідків її реалізації.

6. Принцип координації – для досягнення поставлених завдань необхідно постійне узгодження діяльності різних підрозділів служби безпеки, самого підприємства і поєднання організаційних, економіко-правових та інших способів захисту.

7. Повна підконтрольність системи забезпечення економічної безпеки керівництву суб'єкта підприємницької діяльності.

Концептуальні положення управління економічною безпекою підприємства:

1. Моніторинг та діагностику економічної безпеки підприємства необхідно проводити постійно.

2. Економічну безпеку підприємства необхідно досліджувати в статичному та динамічному аспекті.

3. Управління економічною безпекою підприємства повинне бути ключовою складовою стратегічного управління підприємства.

4. Повинно постійно здійснюватись удосконалення захисту інформації підприємства.

5. Повинен здійснюватись контроль доступу сторонніх осіб на територію підприємства.

6. Необхідно ретельно перевіряти контрагентів на предмет їх репутації та порядності ведення бізнесу.

7. Періодично необхідно здійснювати перевірки персоналу підприємства на предмет ймовірності розкриття комерційних таємниць.

8. Необхідно знижувати ризики від озброєних пограбувань підприємства.

9. Оцінювально-аналітична система повинна стати центральною частиною управління економічною безпекою підприємства.

10. При оцінюванні рівня економічної безпеки підприємства необхідно враховувати не лише результати діяльності підприємства на поточну дату, а й потенціал.

11. При оцінюванні рівня економічної безпеки підприємства необхідно використовувати декілька альтернативних методичних підходів.

12. Оцінка значущості функціональних складових економічної безпеки повинна проводитись за допомогою перевірених евристичних методів.

13. Оцінка та аналіз економічної безпеки повинні базуватись на врахуванні технологічних особливостей підприємства.

14. Оцінювальні показники економічної безпеки повинні бути скориговані на коефіцієнт значущості стадії життєвого циклу та значущості ринкової стратегії підприємства.

15. Управління економічною безпекою необхідно здійснювати не лише за результатами, а й за потенціалом підприємства.

16. Працівники служби економічної безпеки підприємства повинні володіти навичками побудови економіко-математичних моделей, володіти найсучаснішими пакетами прикладних програм, знати основні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства.

Тема 12. Стратегія і механізми забезпечення економічної безпеки підприємництва

1 Стратегічні інтереси держави у сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва.

2 Моніторинг економічної безпеки підприємництва.

3 Напрями посилення конкурентоспроможності як цільової функції економічної безпеки підприємництва.

4 Організаційно-економічні заходи, спрямовані на зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності.

Для того щоб сформувати ефективне економіко-правове середовище щодо розвитку підприємництва, його зміцнення та економічної безпеки національної економіки загалом, слід дотримуватись певних вимог та алгоритму реалізації політики державного регулювання підприємницької діяльності. Важливою функцією органів державного управління в межах реалізації стратегії та механізмів забезпечення економічної безпеки підприємництва є організація її моніторингу - систематичного оцінювання рівня розвитку підприємництва з погляду його економічної безпеки. Доцільно стверджувати, що конкурентоспроможність підприємництва - невід'ємна частина його економічної безпеки, що потребує також розроблення ефективних організаційно-економічних заходів, спрямованих на зміцнення позицій суб'єктів підприємницької діяльності на ринку.

Основою для вивчення цієї теми є наукові праці та матеріали досліджень, у яких обґрунтовуються стратегічні інтереси держави у сфері економічної безпеки держави, представлені підходи до утворення постійно діючої системи моніторингу економічної безпеки на різних рівнях ієрархії управління економікою, аналізуються заходи, спрямовані на посилення конкурентних позицій

суб'єктів підприємницької діяльності, а також здійснюється пошук організаційних та економічних механізмів зміцнення економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом.

Вимога захищеності системи управління економічною безпекою підприємництва обумовлює необхідність запровадження комплексної концепції державного регулювання підприємництва, в межах якої слід виробити політику захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом, а в межах останньої — механізми створення ефективного та безпечного економіко-правового підприємницького середовища.

Орієнтація системи державного регулювання підприємництва на забезпечення його економічної безпеки передбачає, що управлінські рішення у будь-якій сфері державного регулювання економіки, котрі впливають на розвиток підприємництва, мають обов'язково розглядатись і одержувати оцінку з погляду їх дії на економічну безпеку підприємництва як тепер, так і в перспективі.

Вимога адаптивності системи управління економічною безпекою підприємництва означає, що вона має своєчасно враховувати наявний стан та зміни в ресурсному забезпеченні підприємницького середовища, впливі факторів зовнішнього середовища, галузевої структури економіки, рівня конкурентоспроможності і фінансової стійкості підприємств та ін.

Стратегічна орієнтація в управлінні економічною безпекою підприємництва на довгостроковий та раціональний розвиток зумовлює не лише прийняття органами державної влади управлінських рішень з урахуванням наявної сукупності чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, а й передбачення заходів із захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності у перспективі.

На основі узагальнення результатів внутрішнього аналізу (показників рівня та тенденцій розвитку підприємництва) формується перелік позитивних і негативних аспектів щодо рівня розвитку та, відповідно, економічної безпеки підприємництва.

Зовнішній аналіз дає змогу виявити причини негативних тенденцій, у тому числі зумовлених неефективним державним регулюванням підприємницької діяльності, а також дією інших зовнішніх чинників впливу (рівнем тінізації економіки та криміналізації суспільства, легітимності права власності та його недоторканності, розвитку ринкової інфраструктури, фінансово-кредитної та судової систем, сформованості мережі інституцій фізичної безпеки підприємництва та наявності відповідної правової бази у цьому напрямі).

На основі результатів зовнішнього та внутрішнього аналізу слід сформулювати (або відкоригувати наявні) базові принципи та концептуальні засади стратегії забезпечення економічної безпеки підприємництва. Пріоритетні

принципи системи державного регулювання підприємницької діяльності, які сприятимуть зміцненню економічної безпеки підприємництва,

Важливою функцією органів державного управління в межах реалізації стратегії та механізмів забезпечення економічної безпеки підприємництва є організація системи її моніторингу — систематичного соціально-економічного оцінювання рівня розвитку підприємництва держави в аспекті економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом і рівня загроз національним інтересам як наслідку неналежного рівня економічної безпеки підприємництва.

Моніторинг економічної безпеки підприємництва здійснюється в процесі оцінювання внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам суб'єктів підприємницької діяльності, окремим галузям економіки (особливо базовим) та підприємництву загалом. Саме в процесі моніторингу виявляються зміни у рівні економічної безпеки підприємництва, що найбільше впливають на національні інтереси, причини та фактори, які визначають ці загрози.

Моніторинг чинників впливу на рівень економічної безпеки підприємництва та створення оперативної інформаційно-аналітичної системи спостереження за динамікою показників розвитку і безпеки підприємництва має важливе значення в період перехідного стану економіки за суттєвих макроекономічних і міжгалузевих диспропорцій та досить сильної зміни і нестійкості соціально-економічних індикаторів. У процесі моніторингу важливо не лише фіксувати загрози, які вже виникли, а й виявляти і діагностувати найбільш імовірні з них, що можуть виникнути у майбутньому.

Моніторинг чинників, які визначають загрози економічній безпеці підприємництва, також є основою всієї подальшої роботи з формування заходів забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності. Він має стати постійним елементом коротко- та середньострокового прогнозування і розроблення довгострокової державної стратегії зміцнення економічної безпеки підприємництва в рамках програм соціально-економічного розвитку держави. З цією метою моніторинг чинників та показників рівня економічної безпеки підприємництва необхідно зробити невід'ємною органічною частиною аналітичної роботи органів державного управління, а також статистики на передпрогнозній стадії вироблення стратегічних напрямів державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва країни.

Здійснення моніторингу потребує відповідного методичного та організаційного забезпечення. *Методичне забезпечення моніторингу* полягає в тому, що він здійснюється шляхом оперування індикаторами, які використовуються за звичайного аналізу рівня розвитку підприємництва, а також із використанням спеціальних додаткових показників.

Для вимірювання рівня економічної безпеки підприємництва доцільно застосовувати методи: моніторингу основних соціально-економічних показників

та зіставлення їх з граничними значеннями; аналізу та обробки сценаріїв; оптимізації; тео-ретико-ігрові; багатовимірному статистичному аналізу; теорії штучних нейронних мереж.

У випадку, якщо важко або неможливо розрахувати кількісні негативні наслідки загроз низького рівня економічної безпеки підприємництва, доцільно використовувати методи експертного оцінювання.

Метод аналізу та обробки сценаріїв дає можливість проводити багатоваріантний ситуаційний аналіз системи економічної безпеки підприємництва. Використання засобів математичного моделювання дає змогу уточнювати і конкретизувати початкові прогнози, створювати нові варіанти сценаріїв у рамках передбачуваної моделі. Це дає змогу прогнозувати наслідки рішень у системі державного регулювання підприємницької діяльності, визначати їх ефективність та порівнювати заходи, які проводяться, і приймати оптимальні рішення.

Метод оптимізації використовується під час аналітичного опису досліджуваних процесів для синтезу окремо взятого критерія економічної безпеки підприємництва.

Теоретико-ігрові методи застосовуються для аналізу багатосторонніх конфліктних ситуацій з урахуванням їх взаємовпливу. Ці методи дають змогу одержати адекватні результати у випадку, якщо реальні процеси можливо формалізувати в ігровому вигляді.

Методи багатовимірному статистичного аналізу (кореляційний, регресійний, компонентний, факторний, кластерний, спектральний, аналіз часових рядів тощо) дають можливість обчислювати характеристики динаміки зміни показників економічної безпеки підприємництва, виявляти закономірності розвитку показників минулих років та оцінювати можливість перенесення тенденцій їх зміни на майбутнє.

Методи теорії штучних нейронних мереж для аналізу рівня економічної безпеки підприємництва слід застосовувати під час моделювання складних, нелінійних залежностей та для подолання проблеми рівномірності вхідних даних.

Конкурентоспроможність є узагальнюючим інтегральним показником, що дає змогу обирати кращий з об'єктів, які підлягають оцінюванню за її рівнем. Доцільно стверджувати про існування поняття конкурентоспроможності підприємництва, яке фактично є частиною поняття "економічна безпека підприємства". Конкурентоспроможність відображає лише реальний стан розвитку та ефективності функціонування підприємницького середовища, проте належний розвиток суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом є неможливим без досягнення високого рівня конкурентоспроможності окремих підприємств та підприємництва загалом. Отже, є зв'язок між посиленням конкурентоспроможності підприємництва та підвищенням рівня його економічної безпеки.

Стратегічні засади управління розвитком підприємництва загалом та його конкурентоспроможністю зокрема мають формуватися на загальнодержавному рівні. Водночас регіональні органи державного управління мають важелі оперативного впливу на посилення його конкурентоспроможності, що є закономірним та дає змогу якісніше враховувати особливості стану розвитку і структури економіки області, а також особливості розвитку підприємництва.

Фінансова підтримка заходів зі зміцнення економічної безпеки підприємництва на загальнодержавному рівні може мати селективний характер (у регіонах із нижчим рівнем економічної безпеки підприємництва, що одночасно сприятиме поступовому нівелюванню регіональних диспропорцій у розвитку та рівні безпеки підприємництва), а кошти з місцевих бюджетів можуть виділятися відповідно до важливості розроблених заходів.

Для забезпечення сприяння підвищенню мотивації органів місцевого самоврядування щодо вживання заходів зі зміцнення економічної безпеки підприємництва необхідно поліпшити фінансові можливості органів місцевої влади шляхом збільшення частки податкових надходжень, яка залишається в місцевих бюджетах або залучення цих фінансових ресурсів до Національної програми підтримки підприємництва.

Тема 13. Політика забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації

- 1. Сутність та функції системи забезпечення економічної безпеки країни*
- 2. Основні підсистеми забезпечення економічної безпеки*
- 3. Сутність глобалізаційних процесів*

Формування системи забезпечення національної економічної безпеки має здійснюватися шляхом розроблення необхідних правових норм, створення відповідних органів державної влади й управління, а також налагодження механізмів контролю за їхньою діяльністю. Система забезпечення економічної безпеки має відповідати таким основним вимогам:

- функціонувати в межах, визначених законом;
- забезпечувати надійний захист національної економіки;
- прогнозувати і своєчасно відвертати загрози економічній безпеці.

Вона має охоплювати органи законодавчої, виконавчої і судової влади, організації окремих громадян та їхні об'єднання і функціонувати в таких режимах:

- повсякденному;
- підвищеної готовності;

—глобального та локального застосування.

Система підтримання економічної безпеки на належному рівні має містити склад основних функцій, організаційну-структуру, перелік індикаторів, підсистему моніторингу індикаторів, підсистему аналітично-прогнозного забезпечення, повноваження основних суб'єктів системи економічної безпеки.

Склад основних функцій впливає з мети, складу принципів, основних методів забезпечення економічної безпеки та переліку національних економічних інтересів.

Основними функціями системи забезпечення економічної безпеки є:

—створення самої системи та постійне підтримання її у належному стані (створення організаційно-правових засад для побудови, розвитку та функціонування системи; формування організаційної структури, окремих її складових та розподіл їх функцій; кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне тощо забезпечення як системи в цілому, так і окремих її складових);

—забезпечення діяльності системи (розроблення стратегії забезпечення економічної безпеки, планування конкретних заходів щодо підтримки безпеки, організація та безпосереднє керівництво системою та її складовими, визначення витрат на проведення заходів та оцінка їх результативності);

здійснення перспективної діяльності системи (прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників, причин їх виникнення, а також наслідків їх вияву» організація діяльності із запобігання та усунення впливу загроз та дестабілізуючих чинників на національні інтереси, а також ліквідація наслідків впливу дестабілізуючих чинників);

— визначення сукупності основних критеріїв безпечного стану економіки і порогових значень індикаторів економічної безпеки;

— участь у міжнародних системах економічної безпеки (входження в наявні та утворення нових систем економічної безпеки, утворення та участь у роботі двосторонніх і багатосторонніх органів економічної безпеки, розроблення і прийняття відповідної нормативно-правової бази, що регулює міждержавні відносини в галузі безпеки, спільне проведення заходів у межах міжнародних систем фінансової безпеки).

З основних функцій впливає і організаційна структура системи. Вона може містити визначену сукупність суб'єктів: державні органи, громадські організації, конкретних посадових осіб. Очолює її згідно з чинним законодавством Рада національної безпеки та оборони України.

Для своєчасного відвернення загроз реалізації національних економічних інтересів України доцільно періодично проводити оцінювання стану її економічної безпеки та ефективності заходів, що застосовуються для її забезпечення. Стан економічної безпеки країни можна визначити за допомогою її критеріальної оцінки.

Критеріальна оцінка економічної безпеки враховує оцінки:

- ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку;
- рівня ефективності використання ресурсів, капіталу, праці та його відповідності рівню найбільш розвинутих країн, а також рівню, за якого загрози внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму;
- конкурентоспроможності національної економіки;
- цілісності території й економічного простору;
- суверенітету, незалежності та можливостей протистояння зовнішнім загрозам;

соціальної стабільності, а також умов запобігання соціальним конфліктам і розв'язання їх.

Критерій не може прийматися як пряме керівництво до дії. Потрібен поетапний підхід у його реалізації відповідно до реорганізації суспільних відносин, перебудови ресурсно-виробничого потенціалу, створення нових ринкових інститутів, господарських важелів, структур управління, а також завдяки іншим глобальним заходам, що проводяться на цьому етапі розвитку.

Але критерії економічної безпеки диктують вибір певних показників (індикаторів) економічної безпеки об'єкта дослідження, що будуть змальовувати і характеризувати еволюцію відтворення ринку, рівень його кількісних і якісних параметрів у системі світової статистики. Оскільки індикаторів економічної безпеки дуже багато, є сенс визначити основні з них, які характеризують найважливіші процеси, що відбуваються в економіці, стежити за ними та періодично їх друкувати.

Для економічної безпеки важливе значення мають не самі показники, а їх порогові значення та структура, тобто граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в економічній безпеці. Показники (індикатори), за якими визначені порогові значення, виступають системою показників економічної безпеки.

Найвища міра безпеки досягається за умови, коли весь комплекс показників знаходиться у межах допустимих порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не на збиток іншим.

Отже, розроблення системи таких індикаторів є одним з найважливіших інструментів економічної політики. Саме тому тут не повинно бути половинчастих рішень, відмови від чіткого кількісного вираження їх порогових значень, яке деколи покривається посиленням на складність їх визначення або необхідність врахування реальних фінансових та інших обмежень.

Система забезпечення економічної безпеки має включати окрім основних функцій, організаційної структури, також низку підсистем, зокрема, підсистему моніторингу індикаторів, підсистему аналітично-прогнозного

забезпечення, повноваження основних суб'єктів системи економічної безпеки, тощо.

Підсистема моніторингу економічної безпеки. Виявляє загрози економічної безпеки і прогнозує їх наслідки на основі моніторингу (систематичного зіставлення реального стану економіки з бажаним) показників економіки України. Така робота здійснюється у багатьох країнах світу, однак для України вона має особливе значення, адже наша перехідна економіка характеризується комплексом серйозних міжгалузевих диспропорцій, гострою нестачею ресурсів, надзвичайною несталістю економічних показників. У зв'язку з цим зростають роль і вимоги до державної статистики, її об'єктивності, компетентності та глибини охоплення об'єктів спостереження, якості інформації тощо.

Безпосередній вибір показників (індикаторів) для моніторингу потребує спеціального опрацювання. Для точного визначення стану економіки, виявлення й усунення небезпечних тенденцій необхідна комплексна оцінка порогових значень всіх показників (індикаторів), що, в свою чергу, потребує додаткового поглибленого дослідження взаємозв'язків економічних параметрів з урахуванням змін в економічних відносинах та особливої специфіки України.

Підсистема моніторингу має ґрунтуватися на наявній статистичній звітності, систематичних обстеженнях стану економіки, а в разі необхідності — і соціологічних обстеженнях. Для організації моніторингу бажано розробити та впровадити комп'ютерну програму, за допомогою якої відстежувати індикатори. Частота вимірювання — щомісячна, деяких показників — щоквартальна, а для окремих показників, у разі потреби, може вводитися щотижнева й щоденна. Крім цього, необхідно визначити порогові значення основних індикаторів, знання яких дає змогу проводити порівняння порогових і поточних значень індикаторів і робити висновки щодо стану економічної безпеки. Завдяки цьому можна щомісячно та щоквартально робити аналітичні огляди стану економічної безпеки.

Відшкодування збитків, пов'язаних із перевищенням порогових значень тих чи інших показників безпеки, зумовлює потребу створення спеціальних компенсаційних фондів ресурсів, які можливо було б використовувати в екстремальних ситуаціях. Йдеться про матеріальні резерви і запаси виробничого і невиробничого призначення, додаткові транспортні можливості для перекидання матеріальних ресурсів у зони критичних ситуацій, резервні потужності в енергетичних галузях, запаси споживчих товарів для надання допомоги населенню, валютні резерви, можливості міжнародної підтримки тощо.

Підсистема аналітично-прогнозного забезпечення. Важливе значення у цій підсистемі має надаватися збору й аналітичній обробці інформації щодо стану економіки країни (вітчизняні і зарубіжні матеріали — газетні і журнальні

статті, книги, комп'ютерні бази даних, результати разових і періодичних обстежень тощо). Ця підсистема має також містити прогностну складову. Розроблення прогнозів розвитку ситуації у сфері економічної безпеки може здійснюватися як експертним шляхом, так і за допомогою математичного апарату. Крім розроблення прогнозів розвитку загальної ситуації, є сенс готувати прогнози щодо окремих складових економічної безпеки, впливу дестабілізуючих чинників на зниження рівня безпеки, впливу заходів, які спрямовані на підвищення рівня економічної безпеки. Прогнози можуть розроблятися як на квартал, рік, так і на більший проміжок часу.

Важливе значення для зосередження зусиль виконавчої влади на вирішенні проблем економічної безпеки має посилення функціонального принципу роботи міністерств, відомств та інших органів державної влади. Тому державна діяльність щодо забезпечення економічної безпеки має відповідати таким основним вимогам:

—чітке визначення завдань державного та місцевого рівнів та відповідне розмежування функцій центральних та регіональних органів виконавчої влади при забезпеченні єдності системи виконавчої влади;

—адекватне інформаційне забезпечення функцій управління державою тощо.

Державна стратегія національної економічної безпеки передбачає:

—визначення критеріїв і параметрів, які характеризують національні економічні інтереси;

—характеристику та класифікацію внутрішніх і зовнішніх загроз;

—визначення і моніторинг чинників, які підривають соціально-економічну систему держави;

—формування економічної політики та необхідного механізму, що усуває або пом'якшує дію факторів, які підривають соціально-економічну систему держави;

—управління та координацію діяльності органів державної влади із забезпечення економічної безпеки на національному, регіональному і глобальному рівнях.

Глобалізація соціально-економічних процесів супроводжується, з одного боку, формуванням нових умов і джерел розвитку, а з іншого — несе в собі виклики: технологічні, економічні, соціальні, цивілізаційні. Сучасні фінансово-економічні кризи набувають глобального характеру і можуть мати катастрофічно руйнівні наслідки. Тому економічна безпека розвитку становить ключову складову політики кожної держави і є атрибутом як країн — лідерів світової цивілізації, так і країн, що трансформуються до ринкової економіки.

Найбільш актуальною проблема економічної безпеки є для країн, котрі знаходяться у процесі системних трансформацій. Однією із характерних суперечностей для них є, з одного боку, необхідність інтеграції у

світогосподарські структури, а з іншого — необхідність забезпечення певної захищеності від наслідків можливих криз цих структур.

Глобалізація відкриває перед людством великі можливості в розширенні обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом, взаємодії у гуманітарній сфері, духовному збагаченні особистості.

Водночас для значної частини людства глобалізація несе в собі й суттєві загрози, зумовлюючи розмежування країн на "цивілізаційний центр" і "периферійну зону", поглиблюючи їх диференціацію в соціально-економічному розвитку та економічний і технологічний розрив між багатими і бідними країнами.

Глибокі сутнісні суперечності нинішнього цивілізаційного процесу висувають особливі вимоги щодо довгострокової соціально-економічної стратегії в Україні. Необхідно скоригувати загальну спрямованість трансформаційного процесу, надати йому сучасних цивілізованих форм, знайти такі шляхи та механізми входження у світову економіку, які дали б змогу максимально скористатися позитивними наслідками глобального розвитку і водночас мінімізувати економічні та соціальні труднощі, пов'язані з адаптацією національної економіки до закономірностей розвитку світової господарської системи.

Головним наслідком глобалізації є поступове руйнування суверенітету національних економік, замкненості фінансових систем під тиском світового капіталу та діяльності міжнародних фінансових інститутів.

За результатами свого вияву феномен глобалізації є неоднозначним для різних країн. Слід визнати, що найзначніші переваги від глобалізації економічного життя мають найбільш потужні та розвинуті країни. Держава здійснює захист прав та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України згідно з нормами міжнародного права. Такий захист здійснюється через дипломатичні та консульські установи, державні торговельні представництва, які представляють інтереси України, а також в інший спосіб, визначений законом.

Держава вживає необхідних заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії з боку інших держав, митних союзів або економічних угруповань, які обмежують права та законні інтереси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Андрушків Б.М., Малюта Л.Я. Економічна та майнова безпека бізнесу: навчальний посібник. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. 180 с.
2. Базилюк Я. Б., Давиденко С.В, Венцковський Д. Ю. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії : аналіт. доп. та ін. К. : НІСД, 2017. 84 с. (Сер. «Економіка», вип. 25).
3. Гаєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: Монографія. Х. : ІНЖЕК, 2016. 240 с.
4. Генеральна угода з тарифів і торгівлі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text
5. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : колективна монографія у 2т. Дніпропетровськ: «ФОП Дробязко С.І.», 2014. Т. 2. 349 с.
6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2009. 312 с.
7. Закон України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» від 22.12.1998 р. № 332-XIV (з наступними змінами і доповненнями) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-14#Text>
8. Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 9-10, ст.65) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14#Text>
9. Закон України від 22 грудня 1998 року № 331-XIV «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» URL: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/print-62351.html>
Захист від недобросовісної конкуренції або зростаючого імпорту. К.: «Міжнародна група розвитку», Агентство США з міжнародного розвитку, 2017. URL: <https://me.gov.ua>
10. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: навч. посіб. до проведення практичних занять для студ. галузі знань 07 «Управління та адміністрування», за спеціальністю 073 «Менеджмент». / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: А. Р. Дунська , Г. П. Жалдак. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 95 с.
11. Іванюта Т., Заїчковський А. Економічна безпека підприємства. К.: Центр навчальної літератури, 2017. С. 256
12. Ігнатюк А. І. І 26 Економіка галузевих ринків : навчальний посібник. К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. 448 с.
13. Методичний посібник щодо підготовки заяви стосовно порушення спеціального розслідування. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=403364b2-c60a-4649-aecf->

047ee448da1c&tag=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomu Rinku

14. Методичний посібник щодо підготовки скарги стосовно порушення антисубсидійного розслідування. URL:

<https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=403364b2-c60a-4649-aecf-047ee448da1c&tag=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku>

15. Методичний посібник щодо підготовки скарги стосовно порушення антидемпінгового розслідування. URL:

<https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=403364b2-c60a-4649-aecf-047ee448da1c&tag=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku>

16. Небава М. І., Міронова Ю.В. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2017. 73 с

17. Обмежувальні заходи щодо імпорту товарів в Україну (антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні заходи): матеріали Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства [https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku)

[bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2d92511f-c6fa-468a-97f3-bc353742db15&title=ZakhistInteresivNatsionalnikhTovarovirobnikivNaVnutrishnomuRinku)

18. Предборський В.А. Економічна безпека держави : Монографія. К.: Кондор, 2005. 391 с

19. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

20. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

21. Про національну безпеку України: Закон України № 2469- VIII від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України” : указ Президента України від 26.05.2015 р. №287/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

23. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

24. Раєвнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: Монографія. Харків: ІНЖЕК, 2016. 496 с.

25. Третяк В.В. Економічна безпека : сутність та умови формування. *Економіка і держава : наук. журн.* 2010. №1. С. 6-8.

26. Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки України» від 14 вересня 2020 року № 392/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

27. Устенкова К. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ ім.В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. Вип., 2019. С.133-144